

Læremiddelbruk og behov i grunnskolelærerutdanning 5-10

Rapport til Utdanningsdirektoratet

Wenche Thomassen

Kari-Anne Svensen Malmo

Elaine Munthe

Universitetet i Stavanger

Mai 2017

Innhold

1. Prosjektbeskrivelse og innsamling av data.....	4
1.1 Analyse av pensumlitteratur	4
1.2 Utarbeidelse av spørreskjema og datainnsamling	5
1.2.1 Svarrespons	5
Tabell 1.1 Svarrespons for spørreundersøkelsen	6
Tabell 1.2 Svarfordeling for spørsmål 1: «Hvilket fag underviser du i?»	6
Tabell 1.3 Antall respondenter som gjennomførte undersøkelsen, fordelt på undervisningsfag	6
2. Pensumlitteratur i de tre fagene	8
2.1 KRLE-faget i GLU 5-10.....	8
2.1.1 Pensum i KRLE	8
Tabell 2.1 Treff på søkeord i pensumlistene til KRLE-faget.....	9
2.2 Samfunnsfag.....	10
2.2.1 Pensum i samfunnsfag.....	10
Tabell 2.2 Treff på søkeord i pensumlistene til samfunnsfag	11
2.3 Pedagogikk og elevkunnskap – PEL	12
2.3.1 Pensum i PEL.....	12
Tabell 2.3 Treff på søkeord i pensumlistene til PEL-faget	13
3. Resultater fra spørreundersøkelsen.....	14
3.1 Hvilke emner vektlegges og hvilke perspektiver er viktige i undervisningen?.....	14
3.1.1 Et kritisk perspektiv	14
3.1.2 Et kunnskapsperspektiv.....	15
3.1.3 Et ressursperspektiv	15
3.1.4 Et profesjonsetisk og profesjonelt perspektiv.....	16
3.2 Hva slags læringsressurser blir brukt?.....	16
3.3 Hvilke oppgavetyper brukes?	17
3.3.1 Faglærere utvikler egne oppgaver	17
3.4 Hvilke læringsressurser og oppgavetyper er det behov for?	18
3.5 Læremidler man ville utviklet selv.....	19
4. Norskspråklige nettsteder	21
5. Oppsummering, drøfting og anbefalinger.....	26
5.1 Anbefalinger	27
6. Vedlegg	28
Vedlegg 1 Pensumlitteratur	28
Pensumlitteratur for KRLE	28

Pensumlitteratur for PEL-faget.....	36
Pensumlitteratur for samfunnsfag	44
Vedlegg 2 Spørreskjema	54

1. Prosjektbeskrivelse og innsamling av data

UiS har på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet gjennomført en læremiddelundersøkelse for grunnskolelærerutdanning 5-10 (GLU 5-10). Undersøkelsen har hatt som hensikt å finne ut mer om hvilke læremidler/ressurser som er i bruk – og hva slags læremidler/ressurser det er bruk for, for å styrke lærerstudenters kompetanse i arbeidet for demokratiske holdninger og mot udemokratiske holdninger, hatefulle ytringer, rasisme, antisemittisme og diskriminering av minoriteter. I det forberedende arbeidet med undersøkelsen og utarbeidingen av spørreskjemaet var vi i dialog med Utdanningsdirektoratet.

Det er tre fag i GLU 5-10 som hovedsakelig berører de emnene som skal undersøkes: Pedagogikk og elevkunnskap (PEL), Kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE) og samfunnsfag. Disse fagene har flere mål/læringsutbytter som kan knyttes tett opp til tema for rapporten.

Det er blitt benyttet to ulike metoder for innsamling av data: analyse av pensumlitteratur og spørreundersøkelse. I dette kapittelet vil det bli redegjort for utvalg, metode, innsamling og bearbeiding av data. Vi vil også si noe om dataens representativitet og anvendbarhet.

1.1 Analyse av pensumlitteratur

Siden rapporten hadde et ganske begrenset omfang tidsmessig, måtte vi foreta noen avgrensninger. Vi ble enige om å velge ut tre lærerutdanningsinstitusjoner som ligger i områder med høy, middels og lav andel av innvandretetthet i befolkningen (jf. ssb.no). Vi har valgt å behandle pensumlistene som eksempler på pensum, og oppgir ikke hvilke institusjoner det gjelder da dette ikke er relevant for denne studien.

Pensumlitteraturen er funnet ved enkle nettsøk på de tre institusjonenes nettsider (studie/emneplaner) og viser derfor kun det som ligger åpent og tilgjengelig på nett. Søket ble foretatt mars/april 2017 og det vil kunne variere om det er inneværende års eller neste studieårs planer som ligger til grunn. De ulike lærestedene tilbyr også emner av ulik omfang (studiepoeng), noe som vil gjøre at mengden pensum vil variere.

PEL er et obligatorisk fag i GLU 5-10, mens samfunnsfag og KRLE kan velges som fordypningsfag ved alle de tre institusjonene vi har undersøkt. Når det gjelder KRLE-faget, er det ved en av institusjonene gjort spesielt rede for at «pensumutvalg for den flerkulturelle skolen er tatt hensyn til». For en annen av institusjonene var ikke pensumlisten tilgjengelig på nett, men studieplanen sier at man kan velge KRLE spesielt for 5-10 trinn med hovedvekt på «Grunnleggende etisk tenkning og Religiøst og Livssynsmessig mangfold blant unge».

Pensumlitteraturen er kategorisert etter samme mal som vi har brukt for spørreskjemaet (se pkt. 1.2). I tillegg til å få en oversikt over type pensumlitteratur i de tre fagene, foretok vi også et enkelt ordsøk i selve pensumlistene med sentrale ord som blir brukt i spørreskjemaet. Begrepene er bestemt i samråd med Utdanningsdirektoratet:

Demokrati, Dialog, Religion, Kultur, Migrasjon, Flerkultur, Flerspråklig, Diskriminering, Rasisme, Antisemittisme, Fordommer, Ekstremisme, Marginalisering, Radikalisering, Hatefulle ytringer, Voldelig ekstremisme.

Ordsøket begrenser seg til titlene som er oppgitt i pensumlisten (ikke innhold), og vil derfor ikke gi noen sikker indikasjon på vektlegging av tema. I noen tilfeller oppgis f.eks. en antologi og at studenter skal lese kapittel 2 og 6. Det er meget mulig at de kapitlene kan inneholde tema som ikke nødvendigvis reflekteres spesifikt i tittelen på boken. Ordet kultur er også et vidt begrep som brukes i ulike sammenheng, og det vil også påvirke antall treff. Vi mener likevel at resultat fra ordsøket kan være interessant fordi det kan gi en indikasjon på vektlegging.

Funnene vil bli drøftet i resultatdelen av rapporten. Oversikten over pensumlitteraturen vi fant for de tre fagene vil bli lagt ved som vedlegg.

1.2 Utarbeidelse av spørreskjema og datainnsamling

Ved siden av å gjøre en studie av et utvalg av pensumlitteratur, valgte vi å utarbeide en spørreundersøkelse. Dekaner ved alle læresteder som tilbyr GLU 5-10 ble bedt om å videreformidle til alle faglærere i PEL, samfunnsfag og KRLE, og samtidig ble det lagt ut informasjon om studien med lenke til skjemaet på Facebook-siden til «Følgegruppen Grunnskolelærerutdanning» som har vel 1300 medlemmer. Hovedformålet med spørreundersøkelsen var å skaffe en bredere oversikt over hvilke læremidler som var i bruk, og samtidig finne ut hva faglærerne selv hadde bruk for.

Data ble innsamlet ved hjelp av det digitale spørreverkøyet Survey Xact. Spørreundersøkelsen ble gjennomført i tidsrommet 5. april til 9. mai 2017. Det ble sendt ut flere påminnelser underveis.

Spørreskjemaet har til sammen 16 spørsmål. Sju av spørsmålene består av lukkede svar kategorier, der respondentene bes å angi sitt svar ved å benytte en svarskala fra 1-6, der 1= ikke i det hele tatt, og 6= svært ofte. På noen av spørsmålene er den samme svarskalaen erstattet med verdiene 1= ikke i det hele tatt og 6= i svært stor grad. Åtte av spørsmålene inneholder åpne svaralternativ. Vekslingen mellom åpne og lukkede spørsmål har blitt valgt for å i størst mulig grad fange opp konkret informasjon knyttet til undersøkelsens formål.

Respondentene blir først spurt om hvilke læringsressurser de bruker i undervisningen (bøker, kapitler, artikler, nettbaserte ressurser og oppgaver/arbeidskrav). De ble videre spurt om hvilke læringsressurser de har behov for i sin undervisning, hvilke tema de vektlegger i sin undervisning og i hvilken grad de opplever at studentene er spesielt opptatt av disse temaene. Til slutt ble de bedt om å oppgi hvor enkelt det er finne relevante læringsressurser til de ulike temaene, samt oppgi hvilke elementer knyttet til læremidler de selv mener er viktig å vektlegge for å styrke lærerstudenters kompetanse i arbeidet for demokratiske holdninger og mot fordommer, rasisme og diskriminering. Spørreskjemaet i sin helhet er lagt ved (se vedlegg 2).

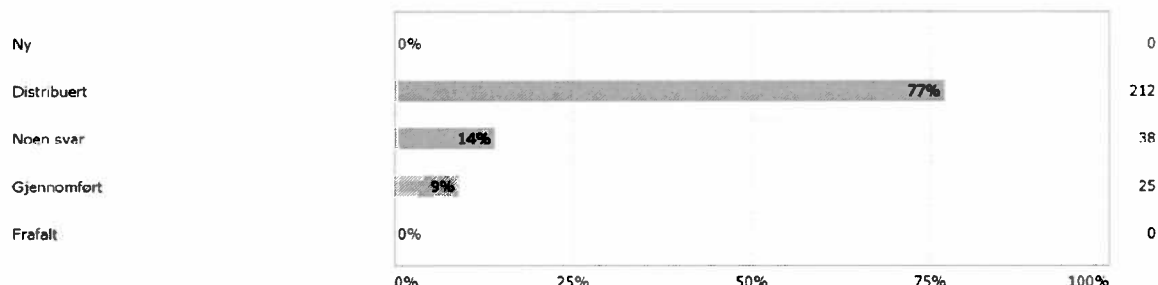
1.2.1 Svarrespons

Populasjonen vår er alle GLU 5-10-lærere i PEL, samfunnsfag og KRLE. Som tidligere nevnt er det 13 utdanningsinstitusjoner som i dag tilbyr GLU 5-10, og de fleste av institusjonene har studietilbud fordelt på flere campuser.¹ Vi har ikke oversikt over hvor mange GLU-lærere totalt som underviste i PEL, samfunnsfag og KRLE våren 2017 (N). Ut i fra tidligere data

¹ <https://www.samordnaopptak.no/tall/2017/mai/utdtyper/laerested/studier>

innhentet fra Følgegruppen for lærerutdanningsreformen i perioden 2010-2015², kan vi anta at total N ligger på +/- 100 fagpersoner.

Tabell 1.1 Svarrespons for spørreundersøkelsen

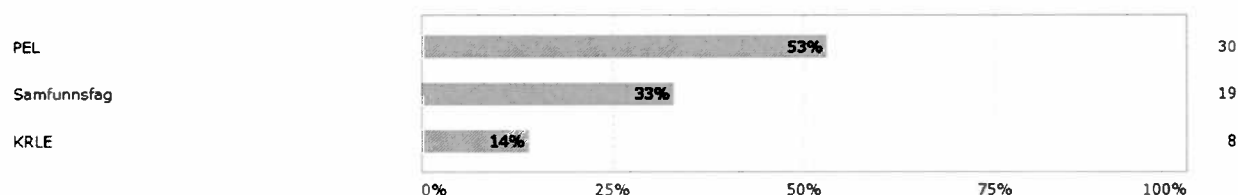

Tabell 1.1 viser blant a) annet antall ganger spørreskjemaets lenke har blitt distribuert, b) hvor mange som har åpnet spørreskjemaet og besvart noen av spørsmålene og c) hvor mange som har gjennomført hele undersøkelsen. Ingen av spørsmålene i undersøkelsen var obligatoriske å besvare. Det vil si at respondentene selv kunne velge hvilke av spørsmålene de ønsket å besvare. Det fremgår av tabellen at totalt 62 respondenter åpnet skjemaet, mens kun 25 av disse gjennomførte hele undersøkelsen, jf. frekvensen for «gjennomført».

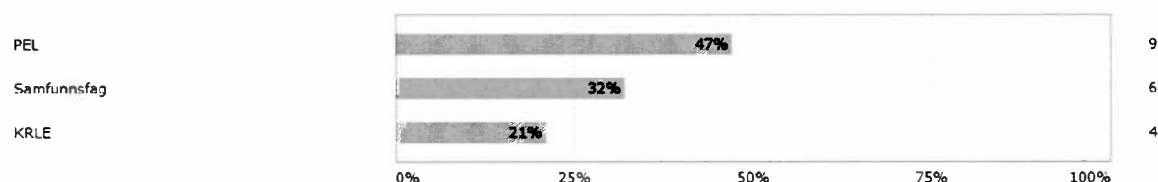
Tabell 1.2 gjengir svarfordelingen på spørsmål 1 i undersøkelsen: «Hvilket fag underviser du i», mens tabell 1.3 hvor mange av disse som gjennomførte hele undersøkelsen.

Svarfordelingen i skjemaet viser oss at ca. 2/3 av respondentene velger å avbryte spørreundersøkelsen etter spørsmål 1, mens det er relativt lite frafall av respondenter fra og med spørsmål 2. Vi vet ikke hvorfor såpass mange valgte å avbryte etter spørsmål 1. Det eneste vi vet er at det er minst frafall blant KRLE-lærerne, mens PEL-lærerne har det klart høyeste frafallet.

Tabell 1.2 Svarfordeling for spørsmål 1: «Hvilket fag underviser du i?»

Tabell 1.3 Antall respondenter som gjennomførte undersøkelsen, fordelt på undervisningsfag

² <http://www.uis.no/fakulteter-institutter-sentre-og-museum/det-humanistiske-fakultet/ffl-foelgegruppen-for-laererutdanningsreformen/>

N er såpass lav for de spørsmålene mellom 2-16 som har lukkede svaralternativer at vi har valgt å ikke oppgi resultater i form av prosenter eller antall personer, men vil heller vise til svarene på en mer kvalitativ måte. Vi har fått inn en god del kvalitative data gjennom de åpne svaralternativene. I analysen vil alle dataene fra spørreundersøkelsen bli behandlet som kvalitative, deskriptive data.

2. Pensumlitteratur i de tre fagene

I dette kapittelet vil vi ta for oss pensumlitteratur fra hvert av de tre fagene slik vi hadde tilgang via nettsidene til tre lærerutdanningsinstitusjoner. Vi velger å kommentere pensumlitteraturen kort for hvert av de tre fagene.

2.1 KRLE-faget i GLU 5-10

I Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5-10 fra 2010 (som er den som gjelder da undersøkelsen fant sted) het faget fortsatt RLE. I beskrivelsen av faget (Kunnskapsdepartementet, 2010³) står det bl.a.:

- Religion, livssyn og etikk (RLE) er sentrale omgrep for å forstå korleis individ og samfunn tek form, og kvifor vi tenker og handlar som vi gjer. Kristen tru og tradisjon har i særleg grad prega norsk kultur og historie. Samstundes har ulike livstolkingar vakse fram i bryting og samspel mellom religiøs og filosofisk tenking og med impulsar frå ein global kontekst.
- Faget er òg eit dannelsesfag. Det skal styrkje studentane sin vurderings- og handlingskompetanse, deira evne til å reflektere over eigne livstolkingar og til å samarbeide med kollegaer og elevar kring utfordringane i det fleirkulturelle samfunnet i høve til religiøse, livssynsmessige, filosofiske og etiske problemstillingar.
- RLE-faget skal følgje vitenskaplege normer og presentere dei ulike religionane og livssyna sakleg orienterende, kritisk og med respekt for eigenarten deira. Faget har ein brubyggjarfunksjon. Det skal gje medvit om felles verdiar i samsvar med menneskerettane og fremje toleranse. Dette føreset kritisk refleksjon og evne til å sjå tradisjonar innanfrå og utanfrå, noko som krev fagkunnskap så vel som praktisk øving i å argumentere og tolke kva andre meiner.

Beskrivelsen av faget vektlegger kunnskap, egenrefleksjon, kritisk refleksjon og det at faget skal forberede studenter på å være i dialog med elever og kunne fungere som brobyggere – men også ta opp utfordringer i det flerkulturelle samfunnet. Studenter (de første 30 stp) skal bl.a. utvikle kunnskap om ulike religioner, seremonier og deres betydning for unge mennesker, og kunnskap om diskusjoner om kognitiv forvirring i møte med religiøst og annen kulturell mangfold (se side 71). Begreper som «kritisk» og «pluralistisk» betegner også ferdigheter som skal utvikles, f.eks. i læringsutbyttet: «kan kombinere kravet om objektiv, kritisk og pluralistisk undervisning i RLE med varierte, elevaktive og engasjerande arbeidsmåtar» (s. 72).

2.1.1 Pensum i KRLE

Pensum domineres av norske bøker og bokkapitler. Vi fant to forskningsartikler på norsk og ingen på engelsk, men en engelskspråklig tekstbok. Den boken som var felles for alle de tre lærestedene var:

³ Kunnskapsdepartementet (2010). *Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanning 5.-10.trinn*.

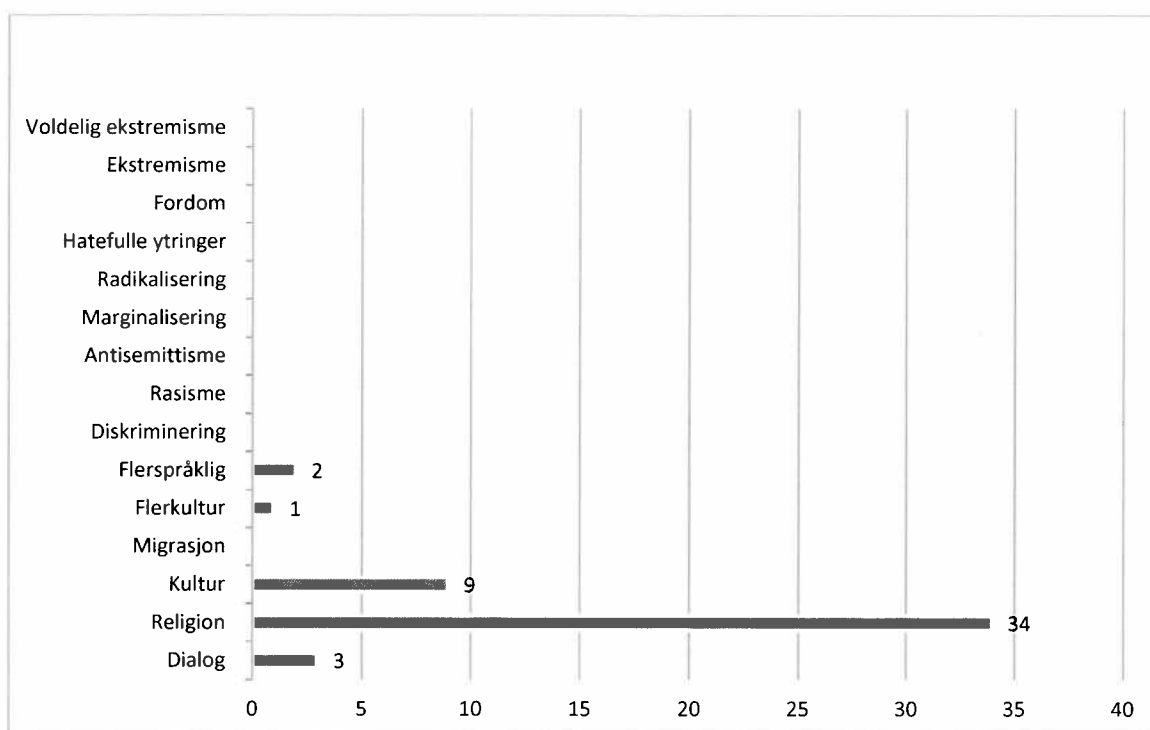
Sødal, H. K. (Ed.). (2009). *Religions- og livssynsdidaktikk: en innføring*. Høyskoleforlaget.

Som en del av pensumlitteraturen i KRLE er det også tekster fra Bibelen og Koranen i tillegg til tekster fra Buddhismen, Hinduismen og Sikhismen.

I tillegg til at aktuelle læreplaner for grunnskolen står på pensum, finnes også Verdenserklæringen om menneskerettigheter, FNs barnekonvensjon, ILO-konvensjonen om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, Norsk Humanistmanifest 2006 og Verdenserklæring om global etikk. Et hefte fra Holocaust senteret står også på pensumlisten.

Søket i (K)RLE pensumlistene med søkeord som reflekterer tematikken Utdanningsdirektoratet er opptatt av, gav følgende treff:

Tabell 2.1 Treff på søkeord i pensumlistene til KRLE-faget

Ikke uventet får «religion» flest treff, men også «kultur» merker seg ut. Ordene som omhandler mer problemfylte områder får ingen treff.

KRLE-lærere oppgir følgende bøker som spesielt gode når det gjelder å behandle ett eller flere av temaene for denne rapporten på en god måte:

Berger, P., & Zijderfeld, A. (2014). *In praise of doubt*. HarperCollins e-Books.

Jackson, R. (1997). *Religious education: An interpretive approach*. Hodder.

Jaffe-Walter, R. (2016). *Coercive concern: Nationalism, liberalism, and the schooling of Muslim youth* (Vol. 15). Stanford University Press.

2.2 Samfunnsfag

Samfunnsfag er et sammensatt fag som omfatter fagdisiplinene historie og geografi og fagområdet samfunnskunnskap. I de nasjonale retningslinjene for GLU 5-10, kan vi lese at samfunnsfag blant annet skal utvikle en bred forståelse for samspill og konflikt mellom mennesker, samfunn og natur i ulike tidsepoker og i ulike deler av verden. Videre vektlegges det at arbeidet med samfunnsfag skal fremme studentens samfunnskompetanse og evne til å være medborger i et flerkulturelt samfunn. Studenten skal også oppøve sin evne til å bidra til slik læring i grunnskolen.

De første 30 stp av faget beskrives slik i de nasjonale retningslinjene (s. 75):

Samfunnsfag 1 omfatter like deler geografi, historie og samfunnskunnskap. I geografi vektlegges geografiske hovedtrekk globalt, regioner utenom Europa generelt, og de nye vekstregionene særskilt. I historie står konflikter og samfunnsendring fra antikken fram til i dag sentralt, i tillegg til historiebruk og fortidsforståelse hos barn og ungdom. I samfunnskunnskap legges det særlig vekt på politiske, økonomiske og kulturelle samfunnsforhold, nasjonalt og internasjonalt.

Noen av læringsutbyttene for faget innebærer at studenten:

- Kan legge til rette for opplæring om samfunnsforhold i et flerkulturelt og globalt perspektiv, med vekt på menneskerettigheter og demokratiske prinsipper
- Kan tilrettelegge for samarbeid og konfliktløsning i arbeid med elevene
- Kan reflektere kritisk over samfunnsfaglige spørsmål og stimulere til kritisk tenkning
- Kan kommunisere og samarbeide med barn og foresatte med ulik sosial og kulturell bakgrunn

Her ser vi også at det er et mål for opplæringen at studentene skal utvikle kritisk tenkning, evne til å være medborgere i et flerkulturelt samfunn (og bidra til den samme læringen for elevene), i tillegg til at det er fokusert på at studentene skal kunne kommunisere både med elever og foresatte med ulik sosial og kulturell bakgrunn.

2.2.1 Pensum i samfunnsfag

Pensumlistene i samfunnsfag har også en hovedvekt på norske bøker og fagartikler, men det er flere forskningsartikler (18) enn for KRLE og Pel faget. Tidsskriftet som er mest representert er «Samtiden». Her er også 3 bok-kapitler fra engelsk faglitteratur.

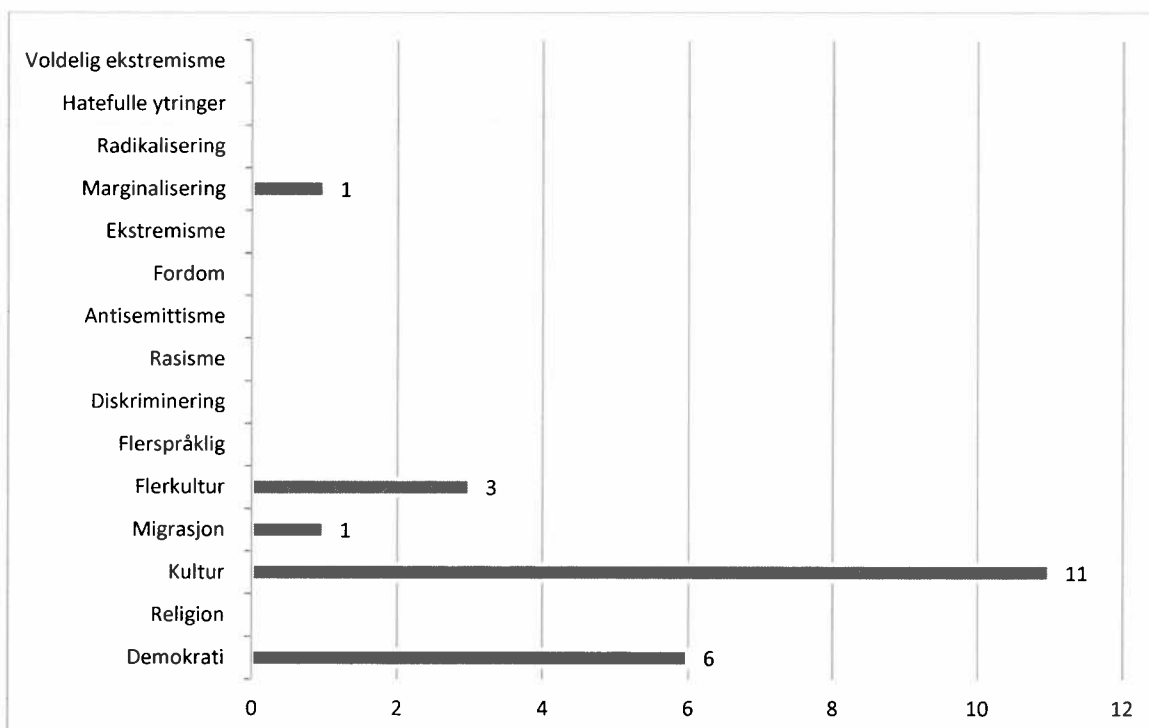
I vårt utvalg har vi ikke sett eksempler på felles faglitteratur i utvalget. Det eneste ressursheftet vi fant på pensumlistene er et fra Utdanningsdirektoratet om mangfold: Ideheftet – språklig og kulturelt mangfold – en ressurs i opplæringen. Utdanningsdirektoratet, Oslo (45s.)

Pensumlistene omfatter en del offentlige rapporter, f.eks. NOU 2016:8 (om bistand) ILO konvensjonen om stammefolk, Ressurser fra FN-sambandet, Om Olje (fra Norsk oljemuseum og Stavanger Aftenblad), Håndbok om internasjonalt samarbeid i grunnpoplæringen fra SIU og Stortingsmelding 14 (2008-2009): Internasjonalisering av utdanningen.

Det er også oppgitt at det er selvvalgt pensum. En av institusjonene har tatt med at de har aktuelt stoff om flyktningssituasjonen på pensum og har også filmer på pensumlisten.

Ordsøket i pensumlistene gjengis i tabell 2.2:

Tabell 2.2 Treff på søkeord i pensumlistene til samfunnsfag

Vi ser her at «demokrati» får en del treff og at «kultur» her også scorer høyt. Her er også et treff som går direkte på begrepet «marginalisering»

Samfunnsfagslærerne oppgir følgende litteratur som spesielt god når det gjelder å belyse ett eller flere av temaene for denne rapporten:

Fuglerud, Ø. (2004). *Andre bilder av" de andre": transnasjonale liv i Norge*. Pax Forlag A/S.

Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lund, E. (2011). *Historiedidaktikk: en håndbok for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget. (2016)

Niemi, E. (2003). Del I. 1814–1860. I: Einar Niemi, Jan Eivind Myhre og Knut Kjeldstadli (red.): *Norsk innvandringshistorie. Bind, 2, 1814-1940*. (Det kan være andre deler som benyttes også).

Nilssen, T. R. (2011). *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

2.3 Pedagogikk og elevkunnskap – PEL

Pedagogikk og elevkunnskap (PEL) er det eneste faget i GLU 5-10 som er obligatorisk.

Kjernen i faget PEL, slik det beskrives i de nasjonale retningslinjene, er hvordan oppdragelse og undervisning kan bidra til alle elevers faglige, sosiale og personlige læring og utvikling. Videre, at bevissthet om kulturell variasjon i oppdragelsen vil være avgjørende i møtet med samiske og andre minoritetsspråklige elever, der man tar hensyn til både det særskilte og det som er felles for alle barn og unge i Norge (se side 16).

Pedagogikk og elevkunnskap skal utvikle kandidatenes relasjonelle kompetanse i møte med alle elever, foresatte og kolleger, og skal gi forutsetninger for hvordan lærere selvstendig og i samarbeid med andre kan håndtere sammensatte utfordringene i ulike undervisningssituasjoner for å myndiggjøre sine elever. Det skal gi grunnlag for kritiske analyser av de utfordringer samfunn, kultur og politikk representerer for lærerrollen og for virksomheten i skolen (Nasjonale retningslinjer, side 16).

Noen av læringsutbyttene i dette faget som er relevante for tematikken i denne rapporten, er bl.a. at studenten

- Har kunnskap om verdier, interesser og normer i ulike ungdomskulturer og den betydning dette har for ungdoms identitet
- Har kunnskap om sosialt, språklig, kulturelt og religiøst mangfold for å støtte elevenes læring i en inkluderende skole preget av dialog, toleranse og respekt for den enkelte
- Har kunnskap om hvordan konflikter og mobbing kan forebygges og håndteres
- Har kunnskap om demokrati, dannelse og utvikling av identitet, og betydningen dette har for skolens virksomhet i en internasjonalisert verden

Her ser man også vektleggingen på både relasjonell kompetanse i forhold til alle elever, kunnskap om mangfold – støtte dialog, toleranse og respekt samtidig som en skal kunne forebygge konflikter og mobbing. Kritisk analyse av utfordringer i samfunnet blir også framhevet.

2.3.1 Pensum i PEL

Pensum i PEL karakteriseres også av at det er norskspråklig faglitteratur og bøker som dominerer. Det er to kapitler fra engelske bøker, og ni forskningsartikler fra norske tidsskrift.

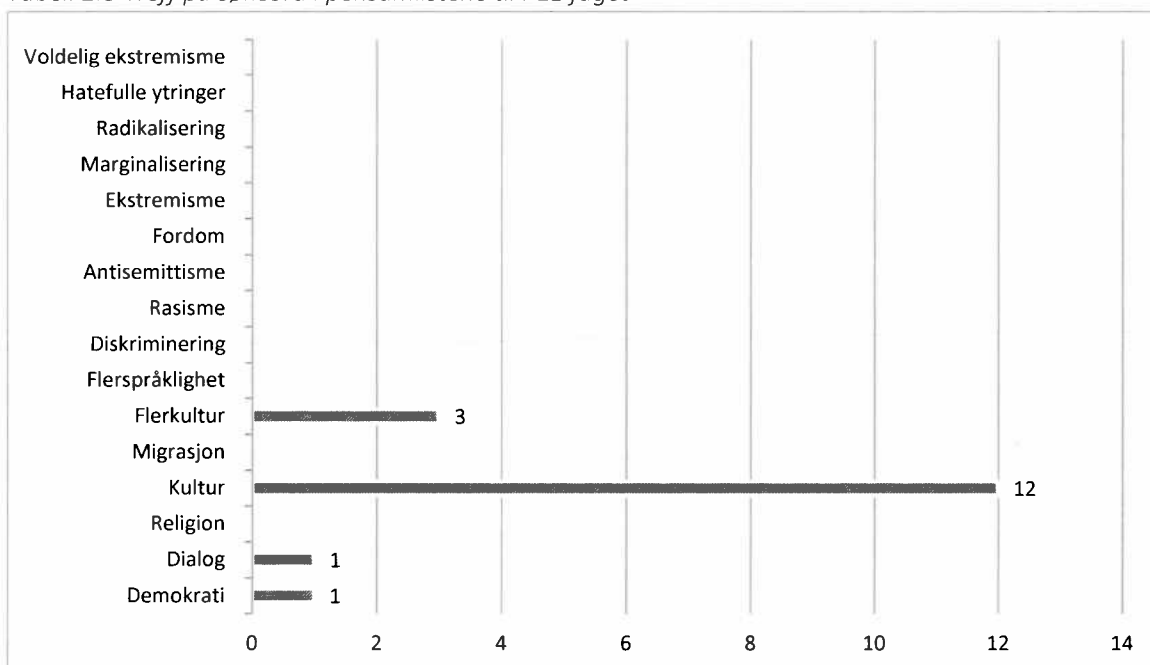
Vi fant følgende faglitteratur som er brukt ved minst to av institusjonene:

- Hauge, A.M (2007): *Den felleskulturelle skolen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Postholm, M.B., Munthe, E., Haug, P., Krumsvik, R. (red.) (2011). *Elevmangfold i skolen 5-10*, Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Imsen, G (2005): *Elevens verden*. Oslo: Universitetsforlaget.

I tillegg har alle institusjonene med offentlige plandokumenter (f.eks. læreplaner for grunnskolen).

Tabell 2.3 gjengir treff på de utvalgte søkeordene gjennom søk i pensumlistene:

Tabell 2.3 Treff på søkeord i pensumlistene til PEL-faget

Igjen er det «kultur» som utmerker seg med flest treff, mens «flerkultur» får tre treff.

Som nevnt innledningsvis, kan det være at vi har gått glipp av en del aktuell tematikk når vi kun forholder oss til titlene på bøker, og ikke analyserer kapitler i hver bok. I tabellen ovenfor kan det f.eks. se ut til at religion ikke er et tema innen PEL, men vi ser at pensumlister oppgir f.eks. kapittel 6 i boken *Elevmangfold i skolen*. Det er et kapittel som heter «Religion og livssynsmangfold». Hauge (2014) har også et eget kapittel om rasisme og antirasisme (kapittel 3).

Faglærerne i PEL oppgir følgende litteratur som spesielt godt egnet til å ta opp ett eller flere av de temaene som denne rapporten er opptatt av:

Hauge, A.M. (2014): Den felleskulturelle skolen. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, kapittel 1,3, 4, 8.

Korsgaard, eks: Korsgaard, C. M., & O'Neill, O. (1996). *The sources of normativity*. Cambridge University Press. (X2)

Morken, I. (2012). *Normalitet og Avvik: Spesialpedagogiske utfordringer-en innføring*. Cappelen Damm akademisk

Postholm, M.B. m.fl (2011). *Elevmangfold i skolen 5-10*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Solhaug, T. (2012). *Skolen i demokratiet-demokratiet i skolen*. Universitetsforlaget. (X2)

Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Fagbokforlaget. (X2)

Thornberg, Robert: eks: Thornberg, R. (2008). The lack of professional knowledge in values education. *Teaching and Teacher Education*, 24(7), 1791-1798.

Ulvik, M; Sæverot.H (2013). Pedagogisk dannning i R.J.Krumsvik og R.Saljø (red.) *Praktisk Pedagogisk utdanning* (s-31-49). Bergen. Fagbok forlaget. (Tema 1).

3. Resultater fra spørreundersøkelsen

Som beskrevet tidligere i rapporten, inneholdt spørreundersøkelsen en rekke lukkede spørsmål om hvilke læremidler som blir brukt, blir funnet nyttige, og hva man har mer bruk for. Siden det er såpass få svar på hvert spørsmål, har vi valgt ikke å presentere resultater i form av frekvenser eller prosenter, men heller å beskrive og drøfte resultatene mer kvalitativt.

3.1 Hvilke emner vektlegges og hvilke perspektiver er viktige i undervisningen?

Felles for alle fagene er at demokrati, dialog og kultur blir vektlagt. Basert på de svarene vi har fått, synes PEL-lærerne å vektlegge undervisning i flerkulturelle og flerspråklige klasserom, diskriminering, fordommer, og til en viss grad «hatefulle ytringer». KRLE-lærerne synes å vektlegge religion, kultur, migrasjon, undervisning i flerkulturelle og flerspråklige klasserom, diskriminering, rasisme, antisemittisme, fordommer, marginalisering, radikalisering og hatefulle ytringer. Samfunnsfaglærerne synes å vektlegge kultur, til en viss grad migrasjon og marginalisering. Fra de åpne svarene, får vi informasjon om at det også vektlegges demokrati, menneskerettigheter, krig, terror og migrasjon i samfunnsfag.

3.1.1 Et kritisk perspektiv

Kommentarer fra samfunnsfagslærere som har svart, vektlegger et kritisk ståsted, f.eks. ved at undervisning må åpne opp for ulike tilnærminger og ikke være «holdningsdresserende». Dette vil også gjøre det mer mulig for de framtidige lærerne å bygge opp og å forvalte et åpent diskusjonsklima og kritisk sans i klasserommet.

Kritisk sans handler også om selvrefleksjon. En av informantene tar opp dette med selvrefleksjon og betydningen av åpne (ikke-konkluderende) samtaler om egne holdninger og synspunkter om andres og egne kulturelle preferanser/bakgrunn.

En annen informant påpeker at det er viktig å unngå «skjematiske» forestillinger om kulturelle forskjeller, og betydningen av at individer og kulturer ikke er identiske størrelser. Faglæreren er opptatt av at individer utvikler sine egne identiteter i brytningen mellom ulike kulturelle impulser, og er ikke forpliktet til å representere noen kultur som sådan.

Vi kan si at det som kommer fram også her er en bevissthet om at det skal være rom for ulike syn og oppfatninger i undervisningen – og et «ikke-statisk» kulturbegrep. Det at en av informantene skriver at man ikke skal være så «holdningsdresserende» kan kanskje være et uttrykk for kritikk mot det som blir sett på som praksis i utdanning og planer – at ting skal være «politisk korrekt».

Kommentarer fra faglærere i KRLE vektlegger også et kritisk ståsted. En av faglærerne påpeker behovet for at studenter utvikler forståelse for kunnskap om etablerte religioners positive og negative effekt i en demokratisk utvikling. Videre blir det også påpekt behovet for en forståelse av at pluralistisk didaktikk ikke er relativistisk eller absolutistisk.

I tillegg blir det nevnt fortolkningskompetanse – og det å vektlegge tvil- unngå det «skråsikre». Dette kan sies å være nettopp uttrykk for den kritiske refleksjonen som læreplanene peker på.

En informant peker også at det er viktig å ta opp aktuelle saker på området og *«ikke være redd for konfliktproblematikken»*.

Også PEL-lærere vektlegger kritisk refleksjon, f.eks. kritisk vurderingsevne og analytiske evner som kan føre til bevisstgjøring om makt og strukturer.

Når det gjelder samarbeid med foresatte, framhever samfunnsfagslærere også betydningen av at lærerstudenter har utviklet kritisk tenkning, kritisk forståelse og dialog.

3.1.2 Et kunnskapsperspektiv

Faglærere i KRLE framhever betydningen av religionskunnskap samt kunnskap om kultur og samfunn. Lærerstudenter må forstå betydningen av religioner og livssyn i et flerkulturelt/flerspråklig klasserom – ikke bare betydningen av språk. Det er viktig at lærerstudentene kan sette seg inn i bakgrunnen til elevene (og foresatte), geografisk, sosialt, politisk og økonomisk. Videre påpekes betydningen av metafysikk og kunnskap om demokratiske egenskaper.

I forhold til spørsmålet om hva som er viktig å vektlegge konkret i forhold til arbeid mot ekstremisme nevner KRLE lærerne følgende:

- Kunnskap om religioner, livssyn, ideologier, ulike former for ekstremisme i fortid og nåtid
- Kunnskap om sosiale, politiske, økonomiske og historiske årsaker til ekstremisme

PEL-lærere vektlegger også kunnskap, men her er det kunnskap om inkludering, tilpasset opplæring, identitetsutvikling og barns behov og utvikling, samt kunnskap om enkeltelever, klassefelleskap og læringsmiljø.

Når det gjelder hva som er viktig for å undervise og lære om ekstremisme, framheves også betydningen av kunnskap om ekstremisme og faktorer som kan føre til ekstremisme samt hvordan dette kan forebygges og møtes i dialog.

Kunnskap om krig, terror og migrasjon fremmes som betydningsfulle for lærerstudenter som forberedelse til også å arbeide med foresatte (samfunnsfagslærer)

3.1.3 Et ressursperspektiv

For PEL-faget er det «ressursorientering» som kommer sterkest fram når informantene oppgir hvilke tema som vektlegges. Ressursorientering handler om å kunne se alle elever med deres ulike bakgrunner som ressurser i et læringsfelleskap. Dette er i sitt utgangspunkt en måte å arbeide «forebyggende» på, å kunne sørge for at alle har rettigheter og verdi. Eleven i sentrum nevnes eksplisitt, og dette kan også være en indikasjon på et ressursperspektiv.

Også i forhold til samarbeid med foresatte, framhever PEL-lærerne et ressursperspektiv. I forhold til hva som er viktig å vektlegge i læremidler/undervisning slik at man utdanner lærere som kan arbeide mot ekstremisme, er det også interessant at begrepet «ressursorientering» framheves spesielt.

3.1.4 Et profesjonsetisk og profesjonelt perspektiv

PEL-lærere framhever betydningen av grunnleggende verdier og profesjonsetikk, profesjonelt kollegasamarbeid og bevissthet om profesjonelt ansvar. Innen denne kategorien, plasserer vi også kommentarer om betydningen av utvikling av relasjonskompetanse og kommunikasjonskompetanse, og at lærerstudenter har et fundament med et tydelig verdigrunnlag med fokus på menneskerettigheter og demokratiske prinsipper (PEL-lærere). Evne til dialog, interkulturell kompetanse, toleranse og perspektivrikdom nevnes også av KRLE-lærere.

Bevisstgjøring av egne holdninger framheves også som betydningsfullt av PEL-lærere, ikke minst i arbeidet med foresatte. Forståelse av kompleksitet kan sies å høre til i et kritisk perspektiv, men det er også av stor betydning i utøvelse av skjønn og dermed i et profesjonsetisk- og profesjonsperspektiv.

Det er også vektlagt dette med inkludering, toleranse, relasjons- og kommunikasjonskompetanse og et tydelig verdigrunnlag med fokus på menneskerettigheter og demokratiske prinsipper.

Vi avslutter med to sitater fra kommentarer vi fikk gjennom de åpne svarene:

Involvering og samhold – fellesskap med takhøyde og som tåler ulikhet.

... at vi møter elevene og deres foreldre som hele mennesker, med mange ulike faktorer i bagasjen – og ikke kun fokuserer på språk eller religion.

3.2 Hva slags læringsressurser blir brukt?

Med utgangspunkt i svarene fra spørreundersøkelsen, ser det ut som at faglærere i PEL, samfunnsfag og KRLE anvender norsk litteratur i form av bøker og kapitler aller mest. Norskspråklige forskningsartikler blir brukt i mer varierende grad. Enda flere av respondentene oppgir at de aldri bruker engelskspråklig faglitteratur i dette fagfeltet, mens tilsvarende antall oppgir at de bruker engelskfaglitteratur ganske ofte (svaralternativ 5). Alle fagene viser en slik spredning i svaralternativer. Funnene fra spørreskjemaet samsvarer dermed ganske godt med utvalget av pensumlitteraturen som vi har sett på.

Nettbaserte ressurser blir en god del brukt i undervisningen i alle fag, men et fåtall oppgir å bruke ressurser fra for eksempel Nasjonalt Senter for flerkultur i opplæring (NAFO). Vi antar at dersom lærerutdannere med ansvar for norsk hadde svart på undersøkelsen, så ville det være flere som også brukte ressurser i undervisningen fra NAFO. Heller ikke ressurser fra Nasjonalt Senter for læringsmiljø og atferdsforskning eller Lesesenteret blir oppgitt som særlig anvendt i undervisning innen denne tematikken i fagene PEL, samfunnsfag og KRLE. Utdanningsdirektoratet har ikke ressurser som blir brukt i særlig stor grad, ikke Wergelandssenteret, og heller ikke DEMBRA, Holocaustsenteret, 22. juli-senteret eller Nobels fredssenter. Det er likevel en liten del av utvalget som rapporterer at disse nettstedene blir anvendt. (Se kapittel om vurdering av nettressurser, nedenfor).

Ansatte innen KRLE oppgir at de bruker andre nettsteder som ikke var inkludert i undersøkelsen: IMDi-rapporter, World Values Survey, Pew Research Center og FN-Sambandet. Ansatte innen samfunnsfag oppgir følgende nettsteder: Kvalitetssikrede

nettressurssider som for eksempel kildesamlinger, taler og annet, Falstadsenteret og The map as history.

3.3 Hvilke oppgavetyper brukes?

Det er ingen entydighet i svarene når det gjelder om faglærerne får ideer til diskusjonsoppgaver og case-oppgaver fra læringsressurser som allerede er tilgjengelige. Innen samme fag, varierer det mellom de som mener at de absolutt ikke får slike ideer (1= ikke i det hele tatt) til de som synes å være godt fornøyd og bruker verdi 5 på en skala fra 1 til 6 (6= i svært stor grad). Det er likevel slik at de fleste er på den lave enden av skalaen. Dette er særlig tilfelle når det gjelder tips til rollespill og mulighet for analyse av klasseromsinteraksjon. Men læringsressursene er til en viss grad til hjelp for å utfordre studenter til kritisk tenkning (alle svaralternativer blir likevel benyttet) og å gi oppgaver hvor studenter blir utfordret til kritisk analyse av en undervisnings- eller skolerelevant kontekst/situasjon. Færre opplever at læringsressursene er til hjelp når det gjelder å gi studentene anledning til å øve på undervisning som er spesielt viktig i flerkulturelle/flerspråklige klasserom.

Å arbeide med egne holdninger og fordommer anses som betydningsfullt innen anti-rasistisk arbeid og arbeid som skal forhindre konflikter. For alle fag, er det igjen en god spredning når det gjelder i hvor stor grad faglærerne opplever at det er læringsressurser allerede tilgjengelig som ivaretar dette. Samfunnsfaglærerne bruker lavere skåre på dette enn KRLE og PEL lærere. Dette kan være en indikasjon på at spørsmål om holdninger og fordommer vektlegges mer i KRLE og PEL faget eller at læringsressurser ivaretar dette mer enn i samfunnsfag.

3.3.1 Faglærere utvikler egne oppgaver

En av faglærerne svarer: "Oppgavene utvikler vi stort sett selv." I de åpne svarene finner vi eksempler på hva slags oppgaver faglærerne mener er nyttige og viktige.

I det foregående, identifiserte vi et «kritisk perspektiv» som viktig for faglærerne. Dette viser også igjen i oppgavevalg. F.eks. innen samfunnsfag oppgir en av informantene at de bruker oppgaver som balanserer arbeid med det som samfunnet og skolen regner som «korrekte holdninger» mot «kritisk tenkning». PEL-lærere viser også til at de utvikler diskusjonsoppgaver som reflekterer etiske dilemma gjennom å anvende påstander eller problemstillinger som utgangspunkt for diskusjon. De nevner også bruken av case og bruken av praksisfortellinger som utgangspunkt for refleksjon. KRLE-lærere oppgir også at de benytter diskusjonsoppgaver og at de er opptatt av etiske dilemma.

Både storyline og rollespill blir nevnt, og en av informantene skisserer en oppgave som anvender rollespill:

- 1) *Gjennomfør et rollespill der dere bytter på å være lærer/elev og bruker kartleggingsmateriale for elever med et annet morsmål enn norsk fra udir.no. Hvordan ville du snakket med eleven? Andre måter å språk-kartlegge?*
- 2) *Diskuter hvordan dere vil legge til rette undervisningen for elever på de ulike språknivåene.*
Skriv ned og del i plenum

Denne oppgaven nytter kartleggingsmateriale fra Utdanningsdirektoratet. I tillegg blir det også nevnt at det blir brukt materiell fra Redd Barna og «Bygg broer, ikke murer».

Selv om fordommer og rasisme ikke kommer fram i pensumoversikten når det gjelder ordsøk, blir det oppgitt at det utvikles flervalgsoppgaver som tester kunnskaper og fordommer i forkant av tema innen KRLE. Dessuten er filmen «Blue eyes, brown eyes» blitt brukt i undervisning for å ta opp dette temaet (se f.eks: <https://vimeo.com/153858146>). KRLE vektlegger også filosofiske samtaler, og ekskursjoner til ulike trossamfunn med refleksjonslogg blir også nevnt. Refleksjonsloggene blir brukt i etterkant av besøk i ulike trossamfunn og som utgangspunkt for oppsummering, diskusjon og «standpunkt»-øvelser. Dette er et konkret eksempel på hvordan lærerutdanningen legger til rette for både direkte møter med mennesker med ulik religiøsitet utenfor lærerutdanningen og at en bruker erfaringene herfra for at studentene skal ta stilling til synspunkt de møter og å bli bevisst egne holdninger.

En lærerutdanner i KRLE beskriver et eksempel fra egen undervisning slik:

Jeg forsøker også ofte å strukturere min undervisning på en slik måte at studentene må aktivere sine forkunnskaper, og fordommer, før vi går gjennom «fakta». I forbindelse med dette får vi også diskutert hvilke kilder studentene bygger sine forkunnskaper og/eller fordommer på og hvorfor de gjør dette. Dette gjør jeg for eksempel ved å legge opp hele eller deler av undervisningen som en stor flervalgstest, der jeg har laget spørsmål eller påstander studentene må svare på/ta stilling til før vi sammen går igjennom svaret og diskuterer årsaker til samsvar eller forskjeller mellom forkunnskaper, fordommer og «fakta». Jeg har gode erfaringer med sistnevnte oppgave: For det første liker studentene å bli aktivisert i denne formen for undervisning. For det andre blir studentene oppmerksomme på hvor lite kunnskap de har om enkelte tema, og dette trigger ofte motivasjonen deres til å lære mer.

3.4 Hvilke læringsressurser og oppgavetyper er det behov for?

Fra de lukkede svarene i skjemaet indikeres det at faglærerne ikke opplever at det er så vanskelig å finne læremiddel innen disse områdene. Skåren "svært vanskelig" nyttes ikke i det hele tatt.

Det er likevel mange forslag til utvikling av læremidler/læringsressurser som kommer fram i de åpne svarene:

Samfunnsfaglærere melder følgende behov:

Ressurser som problematiserer og skisserer dilemma og kritiske spørsmål

En digital læringsressurs med tematisk hovedvekt på flukt/migrasjon i et historisk perspektiv

Oppgaver som hjelper studenter å se overføringsverdi til elever – en kobling av fag og fagdidaktikk – og oppgaver som utgangspunkt for diskusjon.

PEL-lærere melder følgende behov:

I Pel faget oppgis en del mer generelle ressurser for tema innen Pel, men også at emner en kunne ønsket å få utdypet ved tekstbaserte ressurser er etnosentrisme, demokrati, menneskerettigheter, rasisme, verdigrunnlag, danning, hvordan etablere læringsfelleskap der alle blir ivaretatt.

Når det gjelder ønske om nettbaserte læringsressurser og tema som ønskes belyst nevnes tema som kulturelt mangfold, rasisme, inkluderingsarbeid, case –visualisere holdninger, informasjons og kunnskapsgrunnlag, hvordan møte barn som har det vanskelig (profesjonsetikk), illustrasjoner som kan bidra med eksempler, levendegjøre emnet og skape praksisnærhet.

PEL-lærerne er opptatt av å ha oppgaver som utgangspunkt for diskusjon, case – både kunnskap og holdningsoppgaver – og arbeidsmåter som gjør at studenter får arbeide med stoffet slik at lærerprofesjonalitet utvikles.

KRLE lærere melder følgende behov:

- Bøker om grunnleggende problemstillinger
- Etisk grunnlagskunnskap og terminologi
- Læremidler som er tilpasset skolen og studentenes behov for kunnskap om «de andre»

Når det gjelder nettbaserte ressurser påpekes det at det allerede finnes mange, men det kan være en utfordring å få oversikt og å få studentene til å ta dem i bruk. Ellers er det ønske om

- Ressurser som tar opp aktuelle problemstillinger og reelle situasjoner

I forhold til oppgaver søm ønskes, kommenterer en informant at oppgaver «må lages og tilpasses aktuelle studenter». Men en ønsker seg også

- Forskningsbaserte oppgaver om fordommer og konflikthåndtering som kan gi studentene aktuelle verktøy å ta med seg ut i skolen
- Oppgaver som er aktuelle over tid – ikke blir for fort utdatert
- Praktiske og relevante oppgaver/case der studentenes egne erfaringer blir utgangspunkt for drøfting

3.5 Læremidler man ville utviklet selv

Samfunnsfaglærere ønsker å utvikle nye lærebøker i samfunnsfag (to informanter nevner dette) – bøker som er mer tilpasset lærerutdanningen i samfunnsfag. Den ene foreslår en kombinasjon av tradisjonell bok og en digital læringsressurs.

Fra PEL-faget kommer forslag om en

- Ressursbank med ulike didaktiske/pedagogiske undervisningsopplegg
- Læringsressurs der studenter kan lære å kommunisere med elever med ulike bakgrunn
- Case
- Oppgavesett
- Øvelsesoppgaver, micro-teaching, simulering

I KRLE-faget kunne en tenkt seg bøker/artikler eller et nettsted som i større grad enn nå kobler fagkunnskaper om religioner og livssyn opp mot fagdidaktikk – aktualiserer fagstoffet studentene skal tilegne seg slik at de i større grad enn nå ser at de som lærere trenger denne fagkunnskapen.

En informant sier:

- *Problemer knyttet til «opplagte» sannheter som demokrati og toleranse – det blir for fort moralisme. Her trenger vi oppgaver som er grunnleggende og klargjørende. Læremiddel må være informative, oppdaterte og drøftende. Ensidige innlegg er ikke å forakte – det skaper diskusjon. Oppgaver og metodene må vi selv utarbeide.*

Her ser vi også et ønske om at læremidler må være tett knyttet til skolen og lærerstudentenes hverdag. I forhold til planen for KRLE i lærerutdanning som peker på kritisk refleksjon, peker også denne informanten på at en må tørre å være kritiske til «politisk korrekte» meninger.

Det er interessant i forhold til behov/ønske om læremidler at to av informantene er klare på at «ferdiglagde» oppgaver kan være problematiske, og at oppgaver er noe en ønsker å lage selv.

Før vi drøfter og oppsummerer våre funn ønsker å vi å presentere nærmere innholdet i de norskspråklige nettsidene vi oppgav i undersøkelsen. Vi har valgt å gjøre dette blant annet fordi informanter sier at det er mye tilgjengelig, og denne oversikten kan være en kort introduksjon til noe av det som finnes av relevant materiale og læringsressurser.

4. Norskspråklige nettsteder

I denne undersøkelsen, oppga vi følgende nettsteder som mulige steder å finne læringsressurser for faglærere innen PEL, samfunnsfag og KRLE:

Nasjonalt senter for flerkultur i opplæring (NAFO)

Læringsmiljøsenteret

Lesesenteret

22. juli-senteret

Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger (DEMBRA)

Holocaustsenteret

Det europeiske Wergelandssenteret

Nobels Fredssenter

Utdanningsdirektoratet

I tillegg fikk vi informasjon om at følgende norske nettsteder også blir brukt:

Falstadsenteret

FN-Sambandet

I det som nå følger vil vi se litt nærmere på innholdet og tilgjengeligheten av læringsressurser for lærerutdanning innen områdene denne rapporten er opptatt av.

Nasjonalt senter for flerkultur i opplæring (NAFO) <http://nafo.hioa.no>

NAFO har hatt ansvar for utvikling av kompetansepakker for skoler som tar imot nyankomne elever (publisert 19. mai, etter vår undersøkelse var gjennomført) innen Språkløyper-prosjektet.

«Målet med kompetansehevingskursene er at kollegiet på en skole skal få ny kunnskap, reflektere rundt sin praksis og etablere gode rutiner for å gi nyankomne elever et godt opplæringstilbud,» kan vi lese på nettstedet til NAFO. Videre forklares det at “Kompetansehevingspakkene inneholder korte forelesninger, filmer med eksempler fra praksis, tekster og refleksjonsspørsmål.” En av pakkene er spesielt beregnet på ungdomstrinn og gir f.eks. innblikk i opplæringslovens §2.8, kartlegging av språkferdigheter, og hva slags tilbud eleven har rett til. Her er det også en pakke som omhandler overgang til ordinær opplæring. Opplæring beregnet på lærere i skole kan også være svært nyttige i lærerutdanning, og kan gi lærerstudenter et godt innblikk i hva som vil forventes av dem. PEL-faget i GLU 5-10 har et særlig ansvar for å ivareta at framtidige lærere

kan bidra til at alle elever får utvikle sine grunnleggende ferdigheter i muntlig, lesing og skriving for å gjøre dem i stand til å møte skolens og samfunnets utfordringer.

NAFO nettstedet gir tilgang til forelesninger om flerspråklighet, ressursperspektiver på mangfold i skolen, og ny forskning om innvandring og mangfold i barnehage og skole.

Læringsmiljøsenteret <http://laringsmiljosenteret.uis.no>

Læringsmiljøsenteret gir bl.a. tilgang til ressurser innen læringsmiljø og psykisk helse, mobbing og inkludering, motivasjon og lærelyst. Ressursene er nyhetsartikler og referanser til vitenskapelige artikler eller lærebøker i tillegg til hefter innen samme tema og noen videofilmer om mobbing som inneholder forelesninger på tema som for eksempel ”hva er mobbing?”. Læringsressursene retter seg ikke spesifikt mot temaområder som fordommer, rasisme, ekstremisme eller demokrati og kultur. En ny publikasjon er lansert etter denne undersøkelsen fant sted, og den handler om hvordan ta imot nyankomne elever. Det er også litt informasjon om traumer, men ikke relatert til for eksempel en flyktningsituasjon.

Lesesenteret <https://lesesenteret.uis.no>

Lesesenteret har et overordnet ansvar for prosjektet ”Språkløyper” som mange andre også bidrar inn i (for eksempel NAFO, se ovenfor). På nettstedet til Lesesenteret kan man laste ned mange hefter, få tilgang til ulike filmer og ulike kompetansepakker rettet mot språklæring og leseopplæring. Flerspråklighet er et sentralt felt og Lesesenteret gir tilgang til mange ressurser på dette området. Læringsressursene retter seg ikke spesifikt mot temaområder som fordommer, rasisme, ekstremisme eller demokrati og kultur.

22. juli-senteret <http://www.22julisenteret.no>

22. juli-senteret ligger i Høyblokka i regjeringskvartalet. Senteret inneholder en utstilling som forteller historien om terrorangrepene 22. juli 2011. Det er etablert av Kommunal- og moderniseringsdepartementet, og driftes av Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Undervisning er spesielt rettet mot eldre elever, fra niende klassetrinn og eldre. Senteret gir tilgang til flere tekster som er aktuelle for dette området, bl.a. en tekst skrevet av Tore Bjørge om veier inn og ut av voldelig ekstremisme og av Claudia Lenz om hat prat. Her er det også noen få eksempler på refleksjonsoppgaver, for eksempel en om ekstremisme og demokrati.

DEMBRA

Dembra er et tilbud om kompetanseheving for skoler for forebygging av antisemittisme, rasisme og udemokratiske holdninger. Dembra kan, ifølge. Nettstedet selv, gi støtte til:

- Hvordan møte fordommer og ekstreme synspunkt i klasserommet?
- Hvordan inkludere elever som uttrykker intolerante holdninger?
- Hvordan undervise om kontroversielle temaer?
- Hvordan bygge bro mellom segregerte eller polariserte elevgrupper?

- Hvordan inkludere grupper som ekskluderer seg selv?
- Hvordan fremme demokratisk samfunnsengasjement?
- Hvordan øve kritisk tenkning?

DEMBRA er et samarbeid mellom flere institusjoner/ organisasjoner og retter seg mot skoler, og den enkelte skole kan registrere seg som bruker. Når skolen har registrert seg, vil den få en veileder, og det forventes at skolen arbeider med tematikken gjennom et år. Forebygging er et viktig aspekt i arbeidet, og det skisseres fem viktige prinsipper for forebygging på skolenivå:

- 1) Deltakelse og inkludering
- 2) Kunnskap og kritisk tenkning
- 3) Mangfoldskompetanse
- 4) Eierskap og forankring
- 5) Skolen som helhet

Læringsressurser er også tilgjengelig uten å registrere seg, og de kan være gode ressurser for lærerutdanninger. Læringsressurser omhandler fordommer, stereotypier, rasisme, antisemittisme, islamofobi, mm. Læringsressursene er beregnet på lærere og gir også opplysninger om kilder. DEMBRA gir også tilgang til noen undervisningsopplegg beregnet på bruk i skole.

Holocaustsenteret <http://www.hlsenteret.no/>

HL-senteret har en egen forskerstab i tillegg til mastergradsstudenter og doktorgradsstipendiater tilknyttet forskjellige prosjekter. Forskingen er inndelt i fire overordnede temafelt: jødisk historie og antisemittisme; nazisme, fascisme og europeiske okkupasjonsregimer; minoritetsforskning og sammenlignende studier av folkemord.

Forskningen utvikles både gjennom akademiske studier og publikasjoner, konferanser og seminarer, utstillinger, lærerkurs og pedagogisk materiale. <http://www.hlsenteret.no/forskning/>

Holocaustsenteret gir opplysninger om hvor forskningen er publisert og hva den omhandler slik at det er mulig å finne fram til aktuell forskningslitteratur. På undervisningsområdet får lærere tilgang til flere undervisningstips (f.eks. om aktuelle filmer å bruke i undervisning), og interaktive nettsider (Holocaust i Norgeskartet), samt forslag til undervisning med lenker og aktuelle problemstillinger knyttet til ulike tema.

Det Europeiske Wergelandssenteret <http://www.theewc.org/>

Wergelandssenteret har bl.a. utviklet opplæring for lærere innen ekstremisme og radikalisering som finner sted på Utøya (engelskspråklige ressurser):

<http://www.theewc.org/Content/Home/News/New-programme-on-teaching-controversial-issues> Opplæringen baserer seg på pakker som allerede er utviklet og som kan lastes ned fra deres nettsted: <http://www.theewc.org/Content/Library/Teacher-Training/Training-Tools/Living-with-Controversy-Teaching-Controversial-Issues-Through-Education-for-Democratic-Citizenship-and-Human-Rights-EDC-HRE>

I disse pakkene er det konkrete undervisningsmetoder for å introdusere og ta opp kontroversielle tema som kan brukes både i lærerutdanning og i skolen.

Nobels Fredssenter <https://www.nobelpeacecenter.org/>

Nobels Fredssenter skriver om seg selv:

Nobels Fredssenter er museet om Nobels fredspris. Vi presenterer fredsprisvinnerne og deres arbeid, samt historien om Alfred Nobel og Nobels fredspris. Senteret fungerer også som arena for samfunnsdebatt. Gjennom skiftende utstillinger, omvisninger, arrangementer, undervisningsopplegg og familieaktiviteter ønsker vi å skape refleksjon og engasjement omkring temaer knyttet til krig, fred og konfliktløsning. Senteret har blitt internasjonalt anerkjent for sin satsing på dokumentarfotografiet og interaktiv teknologi.
<https://www.nobelpeacecenter.org/om-oss/>

Fredssenteret vektlegger besøk av skoleklasser og barnehager, men det er også noen digitale ressurser tilgjengelig for 5-10 trinn. Forberedelsesoppgaver før et besøk til senteret kan også egne seg til bruk i annen undervisning som ikke har et besøk som siktemål. Tematikken er rettet mot krig, konflikter og demokrati.

Utdanningsdirektoratet <https://www.udir.no/>

Utdanningsdirektoratet gir bl.a. tilgang til eksisterende lovverk, rettigheter og kartleggingsverktøy som lærerstudenter ifølge læringsutbytter skal ha god kjennskap til.

Falstadsenteret <http://falstadsenteret.no/>

Falstadsenteret er i dag et minnested, et museum og et studiesenter. I perioden 1921-1940 var det skolehjem, men fra 1941-1945 ble det tatt over av nazistene og brukt som fangeleir (SS Strafgefängenenlager Falstad). Over 200 fanger ble henrettet og lagt i massegraver i Falstadskogen. Senteret skriver:

Fanger fra mer enn 15 nasjoner satt fengslet på Falstad i krigsårene. Frem til frigjøringen i mai 1945 satt tilsammen mer enn 4 200 personer fengslet på Falstad. Det nøyaktige antall fanger er ukjent. Den største fangegruppen var nordmenn som var mistenkte eller domfelte for politisk motstand. 50 av de norske fangene var jøder fra Midt- og Nord-Norge. De fleste utenlandske fangene kom fra Sovjetunionen, Jugoslavia, Danmark og Polen. <http://falstadsenteret.no/historie/falstad-fangeleir/>

Falstadsenteret tilbyr undervisning på senteret, og har også utviklet en del digitale ressurser og har utgitt flere publikasjoner. Menneskerettigheter og historie er sentrale tema i undervisningsoppleggene utviklet av Falstadsenteret.

FN-Sambandet <http://www.fn.no/>

FN-sambandets oppgaver innebærer at de skal

- Informere om FN og FNs arbeid
- Skape interesse for, og debatt om, FN og internasjonale spørsmål

- Øke forståelsen for årsaker og sammenhenger i internasjonal politikk
- Bidra til positive holdninger til solidaritet og internasjonalt forpliktende samarbeid

FN-sambandet arrangerer opplæring for lærere, studenter og elever. Nettstedet gir tilgang til informasjon om ulike rollespilloppgaver som kan benyttes, f.eks. et rollespill om menneskerettigheter og ekstremisme (<http://www.fn.no/Skole/Aktiviteter/Rollespill-Menneskerettigheter-og-ekstremisme>) beregnet på bruk i skole. Her er det temasider om f.eks. islamistisk ekstremisme, med lenker til videre lesing og til digitale ressurser.

5. Oppsummering, drøfting og anbefalinger

Hovedmålet for undersøkelsen var å finne mer ut om hvilke læringsressurser som er i bruk, og hva lærerutdannere føler behov for – og vi har fått noen svar på dette.

Undersøkelsen kan tyde på at etablerte nettsider med mye god informasjon om tematikken som er laget, ikke er så mye i bruk. Dette kan skyldes at ressurser som er laget for bruk i grunnskolen ikke er godt kjent blant lærerutdannere, det kan skyldes at ressursene ikke oppleves som relevante nok for lærerutdanninger, og det kan skyldes at lærerutdannere opplever at det ikke er mulig å bruke så mye tid på disse emnene og at det derfor blir liten tid til å sette seg inn i nettressurser. Samtidig har lærerutdannere også oppgitt andre nettstedet som de anvender og som de sannsynligvis opplever som vel så relevante.

Som noen av informantene oppgir, er det en naturlig del av arbeidet å lage oppgaver som er mest mulig tilpasset de studentene en har, og den konteksten en jobber innenfor. Det er derfor et spenn mellom at informantene ønsker ulike oppgavetyper og at de ønsker å lage oppgaver selv. Likevel er det oppgitt en del konkrete forslag om læringsressurser/oppgavetyper en kunne ønsket seg. Det som er felles for disse er i hovedsak at en ønsker oppgaver som er aktuelle og realistiske, kan gi utgangspunkt for kritisk refleksjon/diskusjoner – og ikke minst kan knytte fag til praksis. Det kommer også fram at man ønsker seg læremidler som er direkte tilpasset lærerutdanningen både i tematikk og omfang.

Et hovedinntrykk fra undersøkelsen er at de lærerutdannerne som har svart på undersøkelsen er opptatt av å gi en studentaktiv og variert undervisning som har fokus på å knytte faglig kunnskap til arbeidet studentene skal utføre i skolen. Det at lærerutdannere får anledning til å beskrive og komme med konkrete eksempler på undervisningsmåter og oppgaver som brukes i undervisningen gir oss på en måte et lite blikk inn i hva som skjer i GLU 5-10.

På tross av «emnetrengselen» som ofte beskrives som problematisk i lærerutdanningen, finner vi at informantene i undersøkelsen og pensumlister ved tre læresteder også tar opp emner relatert til tema for denne undersøkelsen.

Analyser av de åpne svarene indikerer at lærerutdanningen vektlegger et kritisk, et kunnskaps, et ressurs- og et profesjonsrettet perspektiv. Dette er alle perspektiver og kompetanser som er grunnleggende i holdningsrettet arbeid og undervisning mot gruppebaserte fordommer, marginalisering og ekstremisme. Det kan være at lærerutdanningen for 5-10 trinn dermed har et mer grunnleggende og forebyggende formål for arbeidet og utviklingen av kunnskap, ferdigheter og kompetanse for lærerstudentene.

Et viktig spørsmål er om det er behov for å legge enda mer vekt på de «ubehagelige» temaene som rasisme, diskriminering, hatefulle ytringer og voldelig ekstremisme for å utdanne lærerstudenter som både får et kunnskapsgrunnlag, utviklet et kritisk blikk og evne til selv-refleksjon og konkrete verktøy for å eventuelt å kunne møte disse temaene i klasserommet. Tematisk kan det se ut som det er «kultur» som generelt får størst oppmerksomhet. Vanskelige tema som rasisme, marginalisering, ekstremisme kan se ut til å ha mindre fokus, selv om de også vektlegges i noen grad. Dette gjenspeiles også i nye planer for lærerutdanningen. Et ordsøk i Forskriften og i Nasjonale retningslinjer for den nye 5-årige GLU for 5-10 trinn ga heller ingen treff på ord som rasisme og ekstremisme. Det ordet som fikk flest treff her også var «kultur».

Et annet spørsmål for lærerutdanningene og for skoleeiere/kommuner og rektorer blir derfor et spørsmål om hvor nødvendig kunnskap og kompetanse best utvikles – og når? Hva er den grunnleggende kunnskapsbasen som er viktig for nyutdannede læreres videre arbeid med vanskelige tema i skolen? Hva kan best læres i et kollegafelleskap etter en har startet arbeidet som lærer? Eller kan det være at lærerutdanning / fag i lærerutdanning er for preget av en ”harmonitenkning” som ikke tar ubehaget det er å gå inn i de vanskelige temaene? Dette kan være viktige diskusjonstema for lærerutdannere.

En begrensning ved undersøkelsen er selvsagt det forholdsvis lave antall informanter som fullførte hele spørreskjemaet. Der er mulig at skjemaet ble for detaljert og omfattende slik at en del fant det for tidkrevende å være med. På tross av dette, mener vi at undersøkelsen har gitt oss en viss innsikt i hva slags læremidler lærerutdannere bruker og hva de kunne ønsket seg. I tillegg har vi fått et lite innblikk i type oppgaver som anvendes i undervisningen i PEL, KRLE og samfunnsfag i tema som denne rapporten er opptatt av.

5.1 Anbefalinger

Våre anbefalinger er tenkt mer som muligheter for videre arbeid mer enn konklusjoner.

- Utvikling av oversikter over hvilke nettbaserte læringsressurser som allerede er utviklet og eksempler på bruk i lærerutdanning
- Database med oppgaver som spesielt omfatter case og case med dilemma. Oppgavene bør gi studenter muligheter for selvrefleksjon, kritisk tenkning, og knytte fag til didaktikk og gir verktøy som de kan ta med seg i arbeidet i skolen
- Kunnskap og ferdigheter knyttet til tema som rasisme, diskriminering, marginalisering, ekstremisme, og hatefulle ytringer er viktig for lærerutdanning og lærere i arbeid. Et felles nettsted med gode eksempler og eksempler på hvordan det er mulig å ta opp vanskelige tema samt oppgaver som utfordrer egne fordommer kan utvikles i samarbeid mellom flere instanser.

For alle anbefalingene vil vi også anbefale involvering av lærerutdannere og lærere i samarbeid med andre organisasjoner.

6. Vedlegg

Vedlegg 1 Pensumlitteratur

Pensumlitteratur for KRLE

Norsk faglitteratur (kapitler, bøker).

Beaumont, M.: ABC Bibelguide. Oversatt av Torbjørn Vike. Det norske Bibelselskap, Oslo 2009. (ca 80 aktuelle sider)

Berg, Mari Ann, 2009: Å kunne regne i religion, livssyn og etikk i Traavik m.fl. 2009: *Grunnleggende ferdigheter i alle fag* . Oslo: Universitetsforlaget. Omfang 14 sider.

Bondevik, Hilde og Inga Bostad, 2003: *Tenkepau ser. Filosofi og vitenskapsteori* , Oslo: Akribe, s. 259-304. Omfang ca. 45 sider

Bondevik, Hilde og Inga Bostad, 2003: *Tenkepau se r. Filosofi og vitenskapsteori* , Oslo: Akribe 2003, s. 29-34, s. 41-43, s. 53-56, s. 60-66, s. 116-124 og s. 193-220. Omfang ca. 50 sider

Bondevik, Hilde og Inga Bostad, 2003: *Tenkepau ser. Filosofi og vitenskapsteori* , Oslo: Akribe, 124-168. Omfang ca. 50 sider

Breidlid, Halldis og Tove Nicolaisen 2011: *I begynnelsen var fortellingen, 2. utgave*. Oslo

Breidlid, Halldis og Tove Nicolaisen, 2011: *I begynnelsen var fortellingen, 2. utgave* . Oslo: Universitetsforlaget, kap. 9. Omfang ca. 42 sider

Breidlid, Halldis: tekstkompetanse og metabevissthet. (Omfang ca. 40 sider)

Breidlid, Halldis: *Sikhismen og sikhelever i norsk skole*. Omfang ca. 9 sider

Brekke, Torkel, 2007: *Hva er fundamentalisme?* Oslo: Universitetsforlaget. Introduksjon, kapittel 2, 3, 5 og 6. Omfang ca. 87 sider

Butenschøn, Peter, 2009: "De fremmedes by" i *Byen: en bruksanvisning*, Oslo: Aschehoug. Omfang ca. 17 sider

Børresen, Beate 1997: *Høytider og høytidsfeiring* . Oslo: Tano Aschehoug: s. 9-25. Omfang ca. 15 sider.

Børresen, Beate m. fl. 2012: *Muntlig kompetanse*. Bergen: Fagbokforlaget. Kap. 7: Samtale. Omfang 23 sider.

Børresen, Beate og Malmhester, Bo 2008: *Filosofere i barnehagen*. Kapittel 2. Omfang 10 sider.

Børresen, Beate og Bo Malmhester, 2003: *La barna filosofere* . Kristiansand: Høyskoleforlaget, s. 133- 143 og 147-172. Omfang ca. 50 sider

- Børresen, Beate 2009: «Å kunne uttrykke seg muntlig» med filosofi som utgangspunkt. Omfang 15 sider.
- Christoffersen, Svein Aage, 1994: *Handling og dømmekraft. Etikk i lys av kristen kulturarv*, Oslo: Tano. Utvalg, ca. 25 s.
- Eidhamar, Levi Geir (red.) 2004: *Religioner og livssyn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. Kapitlene om jødedom og islam. Omfang ca. 100 sider.
- Eidhamar, Levi Geir (red.) 2004: *Religioner og livssyn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. Kapitlene om hinduisme og buddhisme. Omfang ca. 100 sider
- Eidhamar, L.G. (red.): *Religioner og Livssyn*. Høyskoleforlaget 2004
- Eidhamar, L. G.; Leer-Salvesen, P.; Hølen, V.: *Den Andre. Etikk og filosofi i skolen*. Høyskoleforlaget 2007 (2. utgave)
- Elstad, Hallgeir, 2005: *Nyere norsk kristendomshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget, kap. 2, 3, 4 og 5. Omfang ca. 60 sider
- Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sørheim, 2003: *Kulturforskjeller i praksis*, 3. utgave, Oslo: Gyldendal, kapittel 3. Omfang ca. 15 sider
- Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sørheim, 2003: *Kulturforskjeller i praksis*, 3. utgave, Oslo: Gyldendal, kap. 7. Omfang ca. 13 sider
- Eliade, Mircea, 2002: *Det hellige og det profane*, 3. utgave, Oslo: Gyldendal. Omfang ca. 120 sider
- Jacobsen, Knut, 1997: "Komparasjon og pluralitet", *Religion og livssyn* 3/97. Omfang ca. 4 sider
- Jacobsen, Knut, 2009: "En flerreligiøs verden og religionsmangfoldet i Norge" i Jacobsen (red.): *Verdensreligioner i Norge*, Oslo: Universitetsforlaget. Omfang ca. 17 sider
- Jacobsen, Knut A. 2009: "Buddhismen i Norge" i Jacobsen (red.): *Verdensreligioner i Norge*. Omfang ca. 40 sider
- Jacobsen, Knut A. 2009: "Hinduismen i Norge", i Jacobsen (red.): *Verdensreligioner i Norge*. Omfang ca. 41 sider
- Jacobsen, Knut A. 2006: *Sikhismen . Historie, tradisjon og kultur*, Bergen: Høyskoleforlaget, kap. 1, kap. 2 (23-31), kap. 3 (47-55), kap. 4 (62-67), kap. 5 (69-70 og 73-75), kap. 6, kap. 7 (90-98), kap 8. Omfang ca. 40 sider
- Johannessen, Øystein L., 2010: «Mellom barken og veden: om lærerrollen i religionsfaget i spenningen mellom samfunnskrav og elevens interesse» i Skeie, Geir (red.), 2010: *Religionsundervisning og mangfold. Rom for læring i religion, livssyn og etikk*. Oslo: Universitetsforlaget. Omfang ca. 18 sider
- Kristiansen, Roald, 2005: *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget, side 5-48. Omfang ca. 43 sider Eriksen, Trond B., 2002: *Kors på halsen. Betrakninger om religion og vitenskap*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 13-65, s. 104-130, s. 189-196, s. 239-257. Omfang ca. 101 sider

- Kraft, Siv Ellen: *Hva er nyreligiositet ?* Oslo: Universitetsforlaget. Hele boka unntatt kapittel 4. Omfang ca. 95 sider
- Kvalvaag, Robert, 2003: *Fra Moses til Marley* . Bergen: Fagbokforlaget. Kap. 1, 2, 3, 6, 7 og 9. Omfang ca. 101 sider. Kapittel 3, 6 og 7 dekker også pensum i jødedom.
- Kvalvaag, Robert, 2003: *Fra Moses til Marley* , Bergen: Fagbokforlaget, kap. 4, 5, 10, 11 og 12. Omfang ca. 63 sider
- Kvalvaag, Robert, 2010: *Religion er Guds fiende. Autentisk og ikke-autentisk eksistens i U2s tekst- musikalske Univers*. Omfang ca. 20 sider
- Kvalvaag, Robert, 2015: *"Ya Habibi ya Muhammad" Sami Yusuf og framveksten av en global muslimsk ungdomskultur* . Omfang ca. 20 sider.
- Kvalvaag, Robert, 2007: *En annen kopp. Brobyggeren Yusuf Islam og ulike syn på musikk i islam* . Religion og livssyn 19/2. Omfang ca. 6 sider
- Leirvik, Oddbjørn, 2007: "Etisk dialog om religion, livssyn og livsløp" i *Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge* , Pax forlag. Omfang ca. 5 sider
- Leer-Salvesen, Paul mfl. 2007: *Den Andre. Etikk og filosofi i skolen* . Kristiansand: Høyskoleforlaget. Kapitlene 1-2 og 4-15. Omfang 250 sider
- Melsom, Kaja 2007: *Uvitenhetens ideal*. Omfang 5 sider
- Lindholm, Tore, 2004: "Islam og menneskerettigheter: Muslimer mellom førmoderne sharia og islams modernisering". *Religion og livssyn* 1/2004. Omfang ca. 7 sider
- Moxnes, Halvor, 1980: *Gud for de ugudelige. Jesus, Paulus og urkristendommens gudstro* , Oslo: Gyldendal. Hele boka (unntatt Innledning og kapittel VII). Omfang ca. 100 sider
- Moxnes, Halvor, 2006: *Hva er kristendom*, Oslo: Universitetsforlaget. Omfang ca. 140 sider
- Neegaard, Gunnar (red.) 2006: *Logos og Dharma*. Bergen: Fagbokforlaget. Kapitlene om jødedom (minus s. 52-58, 60-61, 85-86 og 99-100) og islam. Omfang ca. 93 sider.
- Neegaard, Gunnar (red.) 2006: *Logos og Dharma*. Bergen: Fagbokforlaget. Kapitlene om hinduisme og buddhisme. Omfang ca. 103 sider
- Nicolaisen, Tove, 2014: *Johannesevangeliet og inkarnasjonen* . Ca. 15 sider. *F B. Historie og livstolkning* (ca. 154 s)
- Norman, Richard 2007: *Humanisme*. Omfang 13 sider.
- Rasmussen, Tarald og Einar Thomassen, 2002: *Kristendommen. En historisk innføring* , 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget. Kap. 5 (s. 117-137), kap. 6 (s. 149-167), kap. 8 (s. 193-219), kap. 11 og kap. 12 (s. 263-306). Omfang ca. 120 sider
- Rasmussen, T. og E. Thomassen, 2000: *Kristendommen. En historisk innføring* , Oslo: Universitetsforlaget, kapittel 14 (unntatt s. 344-351) Omfang ca. 20 sider
- Rian, Dagfinn, 2009: «Jødedommen i Norge», i Jacobsen (red.): *Verdensreligioner i Norge* , s. 185- 208. Omfang ca. 23 sider
- Ruud, Arild Engelsen, 2009: *Langtvekkistan. Grunnlagsproblemer for studiet av asiatiske og afrikanske samfunn*. Unipub. Hele boka unntatt kapittel 3 og 7. Omfang ca. 95 sider

- Skovholt, Karianne (red.), 2014: *Innføring i grunnleggende ferdigheter*, Cappelen Damm.
- Sky, Jeanette, 2007: *Kjønn og religion*, Oslo: Pax forlag, "Innledning. Hvorfor kjønn og religion?". Omfang ca. 21 sider
- Sødal, Helje K. (red.), 2004: *Kristendommen 1. Bibelen*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. Kapittel 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15. Omfang ca. 135 sider
- Sødal, Helje Kringlebotn (red.) 2009: *Religions- og livssynsdidaktikk*. Bergen: Høyskoleforlaget. Kapittel 1-3 og 5-8. Omfang ca. 122 sider
- Sødal, Helje Kringlebotn (red.) 2002: *Det kristne Norge: innføring i konfesjonskunnskap*, Kristiansand: Høyskoleforlaget, kap. 17: s. 308-321 (Jehovas Vitner). Omfang ca. 13 sider
- Sødal, H. K. m.fl.: *Kristendommen I: Bibelen*. Høyskoleforlaget, 2009.
- Sødahl, Helje Kringlebotn (red.) 2002: *Det kristne Norge: innføring i konfesjonskunnskap*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, kapittel 3 (unntatt s. 57-63) og kapittel 15. Omfang ca. 64 sider
- Sødal, H. K. m.fl.: *Kristendommen II: Tro og tradisjon*. Høyskoleforlaget, 2009.
- Sødal, H. K. m. fl.: *Religions- og livssynsdidaktikk. En innføring*. Høyskoleforlaget, 4. utg., 2008.
- Sælid: I og Mikaelsson, L. 2007: *Hva er religion*, Oslo: Universitetsforlaget. Omfang ca. 130
- Vetlesen, Arne Johan og Jan-Olav Henriksen, 2003: "Hvordan religionen kan ødelegge moralen", i *Moralens sjanser i markedets tidsalder. Om kulturelle forutsetninger for mora* I, s. 183-191. Omfang ca. 8 sider
- Winje, Geir, 2014: «Grunnleggende ferdigheter i religion, livssyn og etikk (RLE)» i Skovholt,
- Østberg, Sissel, 2003: *Muslim i Norge. Religion og hverdagsliv blant unge norsk-pakistanere*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 9-19, s. 33-104. Omfang ca. 82 sider
- Aas. P.A. *Humanisme*. Pax forlag, Kapitlene 1, 4 (fra side 129) og 6 (side 199–200). Omfang ca. 60 sider.
- Aas.P.A. 2011: *Humanisme*. Oslo: Pax forlag. Kapittel 2. Omfang 40 sider
- Aas, Per Anders, 2011: *Humanisme. "Først og fremst et menneske"*, Oslo: Pax. Side 58-129, 150-157 og 160-185. Omfang ca. 100 sider. Schanke, Åge, 2006: *Kristendomstyper*. Omfang ca. 10 sider F A. Filosofisk tenkning (ca. 76 sider)
- Aas, Per Anders, 2011: *Humanisme. "Først og fremst et menneske"*, Oslo: Pax 2011, s. 186–198, 200–214. Omfang ca. 26 sider

Seminarinnlegg

- Ohlsson, Ragnar 1999: *Farorna med filosofi med barn*. Seminarinnlegg. Omfang 9 sider.

Norskspråklige forskningsartikler

Kvalvaag, Robert, 2004: "Fra Babylon til Zion. Bob Marley som frigjeringsteolog". *Kirke og kultur* 4/2004. Omfang ca. 15 sider

Nicolaisen, Tove, 2001: «Dialog i KRL-faget», *Prismet* 2/01. Omfang ca. 11 sider

Engelsk faglitteratur (kapitler, bøker, artikler)

Grimmit, Michael (ed.), 2000: *Pedagogies of Religious Education*, McCrimmons. Følgende to kapitler: Hull: "Religion in the Service of the Child Project: The Gift Approach to Religious Education" Omfang ca. 14 sider F Jackson: "The Warwick Religious Education Project: The Interpretive Approach to Religious Education" Omfang ca. 16 s.

Engelskspråklige forskningsartikler

Ikke funnet litteratur

Nordisk faglitteratur (svensk eller dansk)

Ohlsson, Ragnar, 2002: «Tolerans och sanning», *Barn* 2/02, s. 117-120. Omfang ca. 3 sider

Østnor, Lars, 1998: "Värdegemenskap mellom verdensreligioners etikk?" i Bexell (red.): *Värdegemenskap i et mångkulturellt samhälle*, Lund. Omfang ca. 18 sider

Religiøse kildetekster:

Tanak/ Det gamle testamente (ca. 55 sider)

1. Mosebok (alle kapitler minus kap. 5-10, kap. 19-20, kap. 23-36); 2. Mosebok, kap. 1 – 20; Jesaja kap. 52,13 – 53,12

Det nye testamente (ca. 54 sider)

Matteusevangeliet, kap. 1, 2, 5, 6 og 7, Hele Lukasevangeliet Johannes Åpenbaring, kap. 21

Kristne bekjennelsesskrifter (ca. 1 side) Den apostoliske trosbekjennelsen.

Koranen (ca. 20 sider) Et utvalg tekster.

Tekster fra *De rettvises hager* og fra *Rumi* (ca 5 sider) Fra *Bhagavadgita* og andre hinduistiske tekster. Tekstene er: Bhagavadgita 9-11, fortellinger om Krishna, dikt av Mirabai og Tulsidas. (Ca. 10 sider).

Fra *Buddhas fortellinger* :

- Tekster fra *Buddhacarita* : 'Buddhas fødsel', 'Buddha som asket', 'Oppvåkningen.'

- Tekster fra *Mahāvagga*, som er en del av *Vinaya-Pitaka*: 'De første disiplene', 'Lærens hjul settes i gang', 'Alt brenner'
- Tekster fra *Dhammapada*: 'Lykkelig er den', 'Onde og gode tanker', 'Av vennlighet tar hatet slutt'

Fra *Lotussutraen*:

Lignelsen om den bortkomne sønn.

Hinduisme

Fra *Bhagavadgita og andre hinduistiske skrifter* (Verdens hellige skrifter 2001): Sanger av hinduismens dikterhelgener: Mirabai og Tulsidas, "Hvordan gudinnen Ganges kom til jorden" (omfang ca. 12 sider), fra Ramayana: s. 211-221. (Omfang ca. 10 sider)

Fra *Vediske skrifter* (Verdens hellige skrifter 2003): Fra Chandogya Upanishad: s. 287-288. Omfang til sammen ca. 26 sider.

Sikhisme

Fra *Sanger fra Adi Granth. Sikhenes hellige bok* (Verdens hellige skrifter 2004): Mul mantra (s. 5), Fra Japji: 1 og 2 (s. 6-7), 4 og 5 (s. 8-9), 20 og 21 (s. 17-18), 26, (s. 21-22), 34 (s. 27). Fra Sodas: (s. 40), Lavan: (s. 133-135), Fra Sukhmani: 1.1-1.6 (s. 141-144)

Mundavani: (s. 295) Omfang ca. 11 s.

Buddhisme

Fra *Buddhas fortellinger* (Verdens hellige skrifter 2001):

Tekster fra "Buddhas som lærer" (s. 117ff): *Buddha er en som viser veien, Ta det du ser som det du ser, Lignelsen om den forgiftede pilen, Enda en lignelse om den forgiftede pilen*.

Tekster fra "Om selvet" (s. 159ff): *Hvem er jeg, Tanken springer som en ape fra det ene til det andre, Ikke-selv og Lignelsen om lutten og tonen*.

Tekster fra "Trening og oppmerksomhet" (s. 187ff): *Om å foredle sinnet, Oppmerksomhet og Lignelsen om landets vakreste pike*

Tekster fra "Buddhistiske nonner" (s. 285ff): *Nonneordenen innstiftes*.

Tekster fra "Kjærlighet og vennlighet" (3 s.): *Lykkelig er den..., Onde og gode tanker, Av vennlighet tar hatet slutt*

Fra *Lotussutraen og andre tekster fra Mahayanabuddhismen* (Verdens hellige skrifter 2003):
Fra *Lotussutraen*: *Den allsidige* (s. 41), *Den korte teksten om lykkeland* (s. 43-49), *Til forståelse av juvelfamilien* (s. 131-140) Omfang ca. 25 s.

Bibeltekster: Johannesevangeliet 1-4; 11-12.11; 14; 19.17-21. Omfang ca. 12 sider

Bibeltekster som behandles i Kvalvaag 2003 og Moxnes 1980 er også pensum

Fra *Koranen* : utdrag fra sure 2 (1-65, 106-200, 255-257, 284-286); 1, 53, 96, 97, 108, 112.

(ca. 20 s

- Lese-pensum fra Bibelen.
- : Kristen etikk

Nettbaserte ressurser

Ikke funnet litteratur

Norskspråklige nettbaserte film/video ressurser (for eksempel fra YouTube)

Ikke funnet litteratur

Engelskspråklige nettbaserte film/video ressurser (for eksempel fra YouTube)

Ikke funnet litteratur

Norskspråklige nettbaserte ressurser med bilder, grafer, og lignende

Ikke funnet litteratur

Engelskspråklige nettbaserte ressurser med bilder, grafer, og lignende

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av Nasjonalt senter for flerkultur i opplæring (NAFO)

Ikke funnet litteratur

Ressurser tilgjengelig fra Utdanningsdirektoratet

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av Læringsmiljøsenteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av Lesesenteret*Ikke funnet litteratur***Ressurser utviklet av 22. juli-senteret***Ikke funnet litteratur***Ressurser fra Holocaustsenteret**

Bruland, Bjarte, 2008: *Det norske Holocaust. Forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*. Oslo: HL-senteret. Temahefte nr. 7. Omfang 45 sider.

Ressurser utviklet av det Europeiske Wergelandssenteret*Ikke funnet litteratur***Ressurser utviklet av Nobels fredssenter***Ikke funnet litteratur***Offentlige plandokumenter, rapporter**

UFD: Gjeldende læreplan for grunnskolen

Generell del av Kunnskapsløftet (LK06).

Læreplan 2008 i Religion, Livssyn og Etikk.

Verdenserklæringen om menneskerettighetene .

FNs barnekonvensjon .

<http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/Barnekonvensjonen-barns-rettigheter>

ILO- konvensjonen om urfolk og stammefolk i selvstendige stater .

Norsk humanistiskmanifest 2006. Verdenserklæringen om global etikk

Internasjonale konvensjoner og erklæringer

Verdenserklæringen om menneskerettighetene

FNs barnekonvensjon <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/Barnekonvensjonen-barns-rettigheter>

ILO- konvensjonen om urfolk og stammefolk i selvstendige stater http://www.fn.no/ilo/ilo_informasjon/konvensjoner/urbefolkninger/konvensjon_nr_169_om_urbef

Pensumlitteratur for PEL-faget

Det gjøres oppmerksom på at pensumlistene ikke er redigert, men gjengitt slik de fremkommer på institusjonenes nettsider. Vi har derimot sortert pensumlitteraturen alfabetisk og samlet dem i ett dokument.

Norsk faglitteratur (kapitler, bøker)

Arneberg, P og L.G Briseid (2008): "Danning i vår tid - mer enn kunnskap - introduksjon". I: Arneberg, P og L.G Briseid (red.). *Fag og danning - mellom individ og fellesskap*. Bergen: Fagbokforlaget. (ca 16 sider).

Auestad, G. (2011): Ny teknologi: en utvidelse av mobbingen? *Sosiale og emosjonelle vansker - Barnehagens og skolens møte med sårbare barn*. Oslo: Universitetsforlaget s. 113-131 (ca 17 sider).

Berggraf Sæbø, A. (1998). DRAMA - et kunstfag. Den kunstfaglige dramaprosessen i undervisning, læring og erkjennelse. Oslo: Tano Aschehoug. (Kap. "Lærer i rolle" s. 109-131).

Biesta, G. (2014). Utdanningens vidunderlige risiko. Bergen: Fagbokforlaget. (s. 17-144).

Bjarnø, V., Giæver, T. H., Johannesen, M. & Øgrim, L. (2009). DidIKTikk. Digital kompetanse i praktisk undervisning. Bergen: Fagbokforlaget.

Bjørnsrud, H. (2010) Forskende partnerskap med skoleledere og lærere for utvikling. I: Buli-Holmberg, J og Nilsen, S. (red). *Kvalitetsutvikling av tilpasset opplæring : om forbedring av opplæringen for barn og unge med særskilte behov* s. 135-152 (17 s.)

Bjørndal, C.,R.,P. (2012). Det vurderende øyet. 2.utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Briseid, L.G. (2013). Klasseledelse i et dannelsesperspektiv. I: Christensen,H. og Ulleberg, I. (2013). *Klasseledelse, fag og danning*. Oslo: Gyldendal akademisk , 20 s

Christensen, H. (2013). Organisasjonskultur og klasseledelse. I: Christensen,H. og Ulleberg, I. (2013). *Klasseledelse, fag og danning*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Christensen, H & Thorsen, K. E. (2016). Jeg skal bli lærer. Oslo: Universitetsforlaget.

Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanninger*. Oslo: Abstrakt forlag. (kap 1 og 6, 30s)

Christoffersen, L., & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanninger*. Kap. 7 Kvalitative intervjuer (8 sider)

Dale, E., Wærness, J., I. og Liabø, M. (2004): *Rom for alle - blick for den enkelte*. Hefte. Cappelen Akademiske forlag.

- Dale, E. L. (2010). Kunnskapsløftet. På vei mot felles kvalitetsansvar. Oslo. Universitetsforlaget.
- Dalland, C. P. & Dalland, O. (2016). Studentens hva, hvordan og hvorfor. Oslo: Gyldendal Akademisk. (Kap. 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11) 90 s.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter* (5. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk
- Dokka, H.J.(2010). Enhetsskoleproblemet i den norske skoles historie, i: Harbo, T. mfl. red.: *Skolen og samfunnet. Oslo 1975 er en kort analyse av enhetsskolespørsmålet i historisk perspektiv.* 20 s.
- Dyregrov, A. (2010): *Barn og traumer, en håndbok for foreldre og hjelpere.* Kap. 1 s. 13-17, kap. 10 og 11 (s. 214-248). Fagbokforlaget
- Dysthe, O., Hertzberg, F. & Løkensgaard Hoel, T. (2010). *Skrive for å lære.* Oslo: Abstrakt forlag. (Kap. 2, 3, 6, 7, 9).
- Eide, S. B. et al. Fordi vi er mennesker: en bok om samarbeidets etikk. - 2. utg. - Bergen : Fagbokforl., 2011. - ISBN 978-82-450-1003-9 (h.)
- Eng, R., Dobson, S. & Høihilder, E. K. (2012). Vurdering for læring. (Kap. 10. Elevsamtalen). 12 s.
- Engelsen, B. U. (2015). *Kan læring planlegges? Arbeid med læreplaner – hva, hvordan og hvorfor?* 7. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk. (Hele boka).
- Ertsås, T. I. & Irgens, E. J. (2012). Teorienes betydning for profesjonell yrkesutøvelse. I: Postholm, M. B. (2012). Teorienes betydning for profesjonell yrkesutøvelse. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. (s. 195-208).
- Gjøsund, P., & Huseby, R. (2009). *To eller flere-: basiskunnskaper i gruppepsykologi* Cappelen Akademisk Forlag Kap. 3, 4, 5, 6, 8 og 9 (128 sider)
- Grepperud, G. & Skrøvset, S. (2012). Undervisningslære. Eksempler, ideer og refleksjoner. Oslo: Gyldendal Akademisk. (Kap. 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15) 150 s.
- Gundem, B.: Didaktikk – fagdidaktikk, anstrengte eller fruktbare forhold?
- Hargreaves, A. (2003). Læring og undervisning i kunnskapssamfunnet. Utdanning i en utrygg tid. Oslo: Abstrakt forlag. Mausethagen, S. (2015): Læreren i endring. Om nye forventninger til lærerprofesjonen og lærerarbeidet. Oslo. Universitetsforlaget.
- Haugen, Richard (2006). *Introduksjon til sentrale pedagogisk-psykologiske teorier.* I Haugen (red.) og Bjerke (2006). *Barns og unges læringsmiljø 1. Grunnleggende prosesser i læring og utvikling.* Kristiansand: Høyskoleforlaget. s. 13-44.
- Hauge, An-Magrit (2014): *Den felleskulturelle skolen*, Universitetsforlaget. Kap. 1,2,3, 7 og 8 (170 sider)
- Hauge, A.M. (2014): *Den felleskulturelle skolen.* 3 utgave. Oslo: Universitetsforlaget, kapittel 1,3, 4, 8.

- Hauge, A.M (2007): *Den felleskulturelle skolen*. Kap. 12. Oslo: Universitetsforlaget. (ca 18 sider).
- Haug, P. (2014): *Dette vet vi om Inkludering*. Hefte. Gyldendal Akademiske forlag
- Haugland, B., Bugge, K., Trondsen, M. og Gjesdahl, S. (Red.) (2015): *Familier i motbakke, på vei mot bedre støtte til barn som pårørende*. Kap. 12: Utviklingstraumer som forståelsesramme for tiltak for barn av rusmisbrukere. s. 159-173, Kap. 14 Sosial nettverksstøtte når mor eller far har kreft. s.187-199. Fagbokforlaget.
- Heggen, K. (2010). Kvalifisering for profesjonsutøving. Sjukepleier – lærar – sosialarbeidar. Oslo: Abstrakt forlag Kap. 4, 5, 6, 7, 8, 9 og 10 (115 s.)
- Helle, L (2006): *Rom for handling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hopfenbeck, T.N.(2014). *Strategier for læring: om selvregulering, vurdering og god undervisning*. Oslo Universitetsforlaget
- Hundeide, Karsten (2001). «Det intersubjektive klasserommet.» I: Dysthe (red.) (2001). *Dialog, samspel og læring*. Oslo: Abstrakt forlag AS. s. 151 - 172.
- Hylland Eriksen, T (1997): "Identitet". I: Hylland Eriksen; T (red): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug (ca. 20 sider.)
- Hylland Eriksen, T (1997): "Tilhørighet og integrasjon i komplekse samfunn". I: Hylland Eriksen; T (red): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug (ca. 13 sider)
- Imsen, G. (2009). Lærerens verden: innføring i generell didaktikk. Oslo: Universitetsforlaget Kap 3,4,6,12 og 14 90 s.
- Imsen, G.: Sentrale temaer i pedagogikk, kap. 2 i Hva er pedagogikk
- Imsen, G (2005): *Elevenes verden*. Oslo: Universitetsforlaget. Kap 3, 4, 5, 6, 16, 17. ca 180 sider
- Imsen, G.(2016). Lærerens verden. Innføring i generell didaktikk. 5.utg. Oslo: Universitetsforlaget. Kap 1-6, 7.1-7.5.
- Imsen, G. (2014). Elevers verden. Innføring i pedagogisk psykologi. 5.utg. Oslo: Universitetsforlaget Kap 1-7 og 13-14.
- Imsen, Gunn (2016). Lærerens verden. Innføring i generell didaktikk. 5.utg. Oslo: Universitetsforlaget. Kap 7.6-7.12, 12.3, 12.4, 13.
- Imsen, Gunn. (2014). Elevers verden. Innføring i pedagogisk psykologi. 5.utg. Oslo: Universitetsforlaget. Kap 9, 10, 11, 12, 14 og 15 ; 190 s
- Imsen, G. (2015). Lærerens verden. Innføring i generell didaktikk. 5.utg. Oslo. Universitetsforlaget. Kap. 8, 9, 10, 11, 15, 16.
- Johannessen og Christoffersen (2012) *Forskningsmetode for lærerutdanninger*. Oslo: Abstrakt forlag (hele boka minus kap. 6, 7 og 9 (se emne 1) (110s)
- Kalleberg, R.: Feltmetodikk, forskningsopplegg og vitenskapsteori

- Klafki, W. (2004). "Kategorial dannelse". I E. L. Dale (red.): *Om utdanning. Klassiske tekster*. Oslo: Gyldendal akademisk. (ca 36 sider).
- Krumsvik, R. J. & Säljö, R. (2013). Støtte til læring- tradisjoner og perspektiver. I: *Praktisk pedagogisk utdanning. En antologi*. Bergen: Fagbokforlaget
- Kvernbekk, T. (2012). Formelen for effektive skoler: Om kausale relasjoner mellom det som går inn og det som kommer ut i: Nordkvelle, Haugsbakk og Nyhus (red.). *Pedagogisk utvikling- veier og omveier til en god skole*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. (22 s.)
- *Lillejord S., Manger, T. & Nordahl, T. (2013). *Livet i skolen 2*. Bergen: Fagbokforlaget. (Kap. 1, 2, 3, 4, 5, 8).
- Lillejord, Manger og Nordahl (2010). *Livet i skolen 2*. Bergen: Fagbokforlaget. Kap 7, 9 og 10
- Lillejord, Manger og Nordahl (2010). *Livet i skolen 2*. Bergen: Fagbokforlaget. *Livet i skolen 1* (s.105-132). Bergen: Fagbokforlaget. 27 s.
- Lyngsnes, K. og Rismark, M. (2014). Didaktisk arbeid. 3.utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Befring, Edvard et al. (2012). Spesialpedagogikk. (5. utg.). [Oslo]: Cappelen Damm akademisk. Ca 300 sider
- Løvlie, L. (2011) Dannelse og profesjonell tenkning. Utfordringen for lærerutdanningen de neste tiårene. i: Hagtvatn og Ognjenovic (red.) *Dannelse. Tenkning, modning, refleksjon*. Oslo: Dreyer Forlag. (19 s.)
- Mellin-Olsen, S. (1996). Oppgavediskursen i matematikk
<http://www.caspar.no/tangenten/1996/oppgavediskurs.html>
- Michelet, S. (2013). Klasseoffentlighet og elevkultur for læring. I: Christensen, H. og Ulleberg, I. (2013). *Klasseledelse, fag og dannelse*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Molander, A. og Terum, L.I. (red) (2008). Profesjonsstudier. Oslo: Universitetsforlaget. Kap. 3, 16 og 18 (38 s.)
- Møller, J. og Presthus, A. M. (2006): Ledelse som demokratisk praksis. I Møller, J. og O. L. Fuglestad (red.). *Ledelse i anerkjente skoler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nilsen, V. (2012). Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren. Oslo: U-forlaget
- Nordahl, T. (2013). Kap. 4. Klasseledelse. I T. Manger, S. Lillejord, T. Nordahl & T. Helland (red.),
- Nordahl, T. (2009). *Hjem og skole: hvordan skape et bedre samarbeid?* Oslo: Universitetsforlaget. 160 s.
- Nordahl, T. (2007). *Hjem og skole: hvordan skape et bedre samarbeid?* Oslo: Universitetsforlaget. (ca 179 sider).
- Ohnstad, F.O. (2010). *Profesjonsetikk i skolen - Lærers etiske ansvar*. Kristiansand: Høyskoleforlaget Kap. 1, 2 og 3 (75 sider)Pe
- Ongstad, S.: Fag i endring. Om didaktisering av kunnskap

Postholm, Munthe, Haug og Krumsvik.(red)(2011). *Elevmangfold i skolen 5-10*. Kristiansand: Høgskoleforlaget. Kapittel 3 og 6

Postholm, M.B. m.fl (2011). *Elevmangfold i skolen 5-10*. Kristiansand: Høgskoleforlaget. Kap: 1, 3, 4, 6, 8, 9 og 10. ca 183 sider

Postholm, M. B., & Jacobsen, D. I. (2011). *Læreren med forskerblikk: innføring i vitenskapelig metode for lærerstudenter* . Kristiansand: Høgskoleforlaget

Postholm, Haug, Munthe og Krumsvik (red). *Lærere i skolen som organisasjon*. Kristiansand: Høgskoleforlaget (ca. 130 sider).

Postholm, May Britt et al. (Red.) (2011). *Elevmangfold i skolen 1-7*. Kristiansand: Høgskoleforlaget. 230s

Rasmussen, J. (1999). Mesterlære og den allmenne pedagogikk, i Nielsen, K og S. Kvale (red.). *Mesterlære*, s. 167-181. Oslo: adNotam Gyldendal

Roland, E. (2007) *Mobbingens psykologi*. Kap. 8 og 9. Oslo: Universitetsforlaget. (ca 22 s.)

Røvik, K. A., Eilertsen, T. V. og Furu, E. M. (red.) (2014): *Reformideer i norsk skole: spredning, oversettelse og implementering*. Oslo. Cappelen Damm akademisk. Kap. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 15.

Säljö, R. (2001). *Læring i praksis. Et sosiokulturelt perspektiv*. Kap. 1, 2, 3, 4 og 6. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Sæbø, A. B. (2012). *Drama og ledelse av undervisnings- og ledelsesprosesser*. I Aamotsbakken, B. (red): *Ledelse og profesjonsutøvelse*, Oslo: Universitetsforlaget. ca xxx sider

Skagen, K. (2012). *Neste time: innføring i grunnskolepedagogikk* . Bergen: Fagbokforlaget Kap. 2, 3 og 6 (45 sider)

Skjervheim, H. (1983). *Vitenskap, samfunn og politikk*

Skovholt, K. (2014). *Grunnleggende ferdigheter i alle fag*. I K. Skovholt (red.), *Innføring i grunnleggende ferdigheter 5-10. En innføring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 25 s.

Skaalvik, E.M. og Skaalvik, S. (2012). *Skolen som arbeidsplass. Trivsel, mestring og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget. (minus kapittel 8) 191 s.

Tobiassen, R (2006): "Å lære lærere å lære - kompetanseutvikling gjennom en narrativ orientert aksjonslæring". Fra: Bjørnsrud, Monsen og Overland (red): *Utdanning for utvikling av skolen*. Oslo: Abstrakt Forlag (ca. 30 sider).

Tønnesen, L. K. B. (2004). *Norsk utdanningshistorie. En innføring med fokus på grunnskolens utvikling*. Bergen: Fagbokforlaget. ss. 17-166. (150 s.).

Ulleberg, I. og Christensen, H. (2013). *Klasseledelse og fag*. I: Christensen, H. og Ulleberg, I. (2013). *Klasseledelse, fag og danning*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Ve, H.: *Kunnskap for endring*

- Viddal, L (2007): "Tilbakemeldingsdiskurser". I: Tveit (red). *Elevvurdering i skolen. Grunnlag for kulturendring*. Oslo: Universitetsforlaget ca 9 sider
- Wilson, D., Hausstätter, R. S. & Lie, B. (2010). *Spesialundervisning i grunnskolen*. Bergen: Fagbokforlaget Kap. (s.13-140) (125 sider)
- Woolfolk, A. (4.opplag 2010). *Pedagogisk psykologi*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. Kap. 2-11 (295 sider) eller engelsk utgave: Woolfolk, A. E. (2013). *Educational psychology*. Boston: Pearson.
- Wølner, Tor Arne (2013). *Kriteriebasert vurdering*. Universitetsforlaget (130)
- Øzerk, K.Z (2006): *Opplæringssteori og læreplanforståelse : en lærebok med vekt på Kunnskapsløftet, Rammeplan for barnehager og aktuelle kunnskaper for pedagoger*: Kap 11,12, 13, 14, 15 og 16 (ca. 50 sider).
- Øzerk, K.Z (2008): "Interkulturell danning i en flerkulturell skole. Dens vilkår, forutsetninger og funksjoner". I: Arneberg, P og L.G Briseid (red.). *Fag og danning - mellom individ og fellesskap*. Bergen: Fagbokforlaget. (ca 18 sider).
- Aasen, P.(1987): Ulike perspektiv på årsakene til atferdsproblemer, i Atferdsproblemer, s. 62-70. Oslo: Cappelen.

Norskspråklige forskningsartikler

- Adorno, T.W. Oppdragelse etter Auschwitz. *Agora* 2/1988
- Alberti-Espenes, J.(2010). Mobbing – på tide å handle annerledes. *Bedre skole nr 2*. s. 58 – 64. 7 s. (1)
- Christensen, H. (2011). Profesjonell yrkesutøver i lærende fellesskap. *Bedre skole nr. 3* s 57 – 62 5 s. (1)
- Haug, P. (2011) *God opplæring for alle – eit felles ansvar*. Norsk pedagogisk tidsskrift, Nr. 2, 2011 (s. 129-140) (12 sider) Kan hentes fra (1)
- Hopfenbeck, T. N. (2011). Frå teoretiske modeller til klasseromspraksis: Hvordan fremme selvregulert læring? Norsk pedagogisk tidsskrift 05/2011, s. 360 – 373 (1)
- Jarning, H. (2010) Bokskole for alle. Allmennfagenes overtak i læreplanutviklingen siste femti år. *Bedre skole* 04/2010 s. 55- 61(1).
- Lund, A. B. (2014). Organisering og tilrettelegging for kulturelt anerkjennende praksiser: Et forsøk på å bedre skolesituasjonen for barn av taterslekt. *FoU i praksis nr 1*, s. 7 – 25 (1)
- Sørli, M.-A. og Ogden, T. (2014). Mindre problematferd i grunnskolen? Lærervurderinger i et 10-års perspektiv. Norsk pedagogisk tidsskrift 03/2014, s. 190 – 202.(1)
- Ohnstad, F. O. (2014). *Lærerprofesjonens etiske plattform*. *Bedre Skole nr. 2* (1)

Engelsk faglitteratur (kapitler, bøker, artikler)

Alexander, R. (2008). *Beyond dichotomous pedagogies i: Essays on Pedagogy*. Oxon: Routledge

Tyler, R. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago: University of Chicago Press

Engelskspråklige forskningsartikler

Anderson, L.W. et. al. (2000). School transitions: beginning of the end or a new beginning. I *International Journal of Educational research* 33 (2000) 325-339. (ca 14 sider)

Fasting, R.B. (2012). Adapted education: the Norwegian pathway to inclusive and efficient education. *International Journal of Inclusive Education*, Vol. 00, No. 0, Month 2012, 1–13, Routledge. 13 s.

Nordisk faglitteratur (svensk eller dansk)

Juul & Jensen (2006): "Relationskompetence - om undervisning med særlige Utfordringer". I: Kristensen (red) "*Fantastiske forbindelser - relationer i undervisning og læringssamvær*." Frederikshavn: Dafolo . ca 10 sider

Sahlström, F. (2012) Vad vet vi, vart är vi på väg? – några utvecklingslinjer i klassrumsforskningen i: Engen, T.O. og Haug, P. (red) *I klasserommet. Studier av skolens praksis*. Oslo: Abstrakt forlag. 26 s. (1)

Nettbaserte ressurser

Forskrift for opplæringsloven

Kompetanseberetningen (2005): *Lærer elever mer på lærende skoler?* http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ufd/rap/2005/0018/ddd/pdfv/244921-kompetanseberetningen_05.pdf http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ufd/rap/2005/0018/ddd/pdfv/244921-kompetanseberetningen_05.pdf

Læreplanverket for Kunnskapsløftet (2006). Oslo: Kunnskapsdepartementet. Tilgjengelig fra: <http://www.udir.no/no/Lareplaner/Grep> <http://www.udir.no/no/Lareplaner/Grep/>

Meld. St. 22 (2011). *Motivasjon - mestring - muligheter: ungdomstrinnet* (Meld. St. 22, 2010-2011). Oslo: Regjeringen. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-22-2010--2011.html?id=641251>

Opplæringsloven

Opplæringsloven, forskrifter og LK06 (Kunnskapsløftet) (3)

Roland, E. og G. S. Vaaland (1996): Zero. SAFs program mot mobbing.
http://laringsmiljosenteret.uis.no/getfile.php/SAF/Til%20nedlast/Zero/ZERO_LÃ†RERVEILEDNING.pdf
http://laringsmiljosenteret.uis.no/getfile.php/SAF/Til%20nedlast/Zero/ZERO_L%C3%86RERVEILEDNING.pdf

Læreplaner, offentlige dokumenter

Bakken, A., Frøyland, L. R. og Sletten, M. Aa. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ung-data undersøkelsene? NOVA-rapport 3/16 s. 34 -64 20 s.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2011). Ungdom, makt og medvirkning. NOU 2011:20. Kapittel 3, 4 og 7

*Kunnskapsløftet. Mål og innhold i grunnskolen. Oslo: Pedlex Norsk Skoleinformasjon)

Kunnskapsdepartementet (2015). NOU 2015:8 Fremtidens skole. Fornyelse av fag og kompetanser. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet: *St. meld. 22 (2010-2011): Motivasjon - Mestring - Muligheter. Ungdomstrinnet.*

Kunnskapsdepartementet: *St. meld. 28 (2015-2016): Fag - Fordypning - Forståelse - En fornyelse av Kunnskapsløftet*

<http://www.regjeringen.no/pages/16342344/PDFS/STM201020110022000DDDPDFS.pdf>

Læreplanverket for Kunnskapsløftet

http://www.utdanningsdirektoratet.no/upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloeftet/Kunnskapsloftet_midlertidig_utgave_2006_tekstdel.pdf

*Opplæringsloven med forskrifter. Lov 17 juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. Bergen: Fagbokforlaget

Medietilsynet: "Rapport om barn og digitale medier" "Hovedfunn" side 6 og 7 ca 2 sider

Bakken, Anders (2007): *Virkninger av tilpasset språkopplæring for minoritetsspråklige elever. En kunnskapsoversikt.* Rapport 10/07. Oslo: NOVA. Side 11-29, 79-89. (ca 23 sider).

Annet:

- *Selvvalgt litteratur:*
- Ca. 200 sider knyttet opp mot FOU-oppgaven.
- Institusjon 3: Lokalt valgt pensum: 300s (pel1), 300 s(pel2) Lokalt valgt pensum: 600 sider.(pel4).

Pensumlitteratur for samfunnsfag

Norsk faglitteratur, bøker og bokkapitler:

Aschehoug verdenshistorie. bind 10, s.209-239.

Aschehoug verdenshistorie, bind 10 s. 192-20.

Bergem, K., Ekeløve-Slydal, B. og Ekeløve-Slydal, G (red.) 2009: *Menneskerettigheter. En innføring*. Humanist forlag. (190 s) Sandberg, Nina, 2005: *Stats- og kommunalkunnskap. En innføring*. Spartacus Forlag (100 s).

Balsvik, Randi R. (2016) *Norsk bistandshistorie*. Oslo: Samlaget (Kap 7, 8 og 9 dvs s. 122-72 - 50 sider).

Bryld, Claus: *Kampen om historien* (2001). Brug og misbrug af historien siden Murens fald. Roskilde Universitetsforlag, side 71-93.

Bøe, Jan Bjarne. Å lese fortiden: Historiebruk og historiedidaktikk. Høyskoleforlaget., 2006. Kap 4, Sted og tilhørighet. 18 s.

Dessingue, Alexander, Smith-Solbakken, Marie, Weihe, Hans-Jørgen Wallin: *Krigsminner Sola krigsgraver*. Hertervig Akademisk, 2009. De som var i krig - krigen dag for dag og grav for grav, s. 17-81. 64 s.

Engebrigtsen Ada et al. (2004) «Somalisk og tamilske ungdom» i Fuglerud (ed). *Bilder av «de andre»*. Oslo: Pax ss 142-17, ca 22 sider.

Eriksen, T. og Sajjad, T., 2011: *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. (kap. 1-7, 9-11 og 17, og Tillegg/Basisinfo). AdNotam Gyldendal. (150 s).

Eriksen, T. og Sajjad, T., 2011: *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. (kap. 1-7, 9-11 og 17, og Tillegg/Basisinfo). AdNotam Gyldendal. (150 s).

Eriksen, Tore Linné (2013) «Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid?» s 61-84 i Tore Linné Eriksen & Karen Britt Feldberg (red.) *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske (2013) (23 sider).

Eriksen, Tore Linné og Oddvar Smukkestad (2013) «Bistand og utvikling i et nytt landskap» ss. 287-312 i 84 i Tore Linné Eriksen & Karen Britt Feldberg (red.) *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske (25 sider)

Eriksen, Tore Linné (2013) «Fortida er ikkje som før» kap 2 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm ss 37-61. 25 s.

Fanebust, Frode: *Oljelandet*, Pax, 2012, s.36-63. 27.s

Feldberg, K., T. Linné-Eriksen (2013). *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*. (200 s)

Feldberg, Karen Britt (2013) «Kva betyr utdanning for utvikling» kap 7 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm ss.161-187. 25 s.

Fiskum, Tove Anita og Husby, Jon Arve (Red.) (2014). Uteskoledidaktikk : ta fagene med ut. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Kap. 1-6, 9, 14 og 17

ISBN 978-82-02-47067-8

Fuglerud, Ø.: Migrasjonsforståelse. Universitetsforlaget 2001. S. 9-33 og 143-166. ca 45 sider

Gjerde, Kristin Øye, Ryggvik, Helge: Nordsjødykkerne. Wigestrands, 2009. Kapittel 7 og 9. 39 sider.

Grimberg, Carl: Menneskenes historie. Bind 17, s. 367-420. Den franske revolusjon.

Grimberg, Carl: Menneskenes historie. Bind 21, s. 102-140. Den russiske revolusjon.

Grunnbok i Norges historie. Fra vikingtid til våre dager. Universitetsforlaget

Gullestad, M: Det motsatte av å være "neger": Hvordan et omstridt ord speiler mange menneskers bilde av Norge. P2 akademiet / Kulturredaksjonen NRK P2, nr. XXIX, 2004, s. 145-155. 10 sider

Gunnar W., 2006: *Lange linjer i historien* . Gyldendal Akademiske forlag (110 s)

Haugen, Hans Morten (2015) «Institusjoner for demokrati og fordeling» s 84-98 i *Kampen om utviklingen* Oslo: Cappelen Damm. (15 sider).

Hansen, Ketil Fred (2013). «Stat og regimer i Afrika Sør for Sahara» ss 261-286 i Tore Linné Eriksen & Karen Britt Feldberg (red.) *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske (24 sider)

Helle m.fl. (2013) Grunnbok i Norges historie. Fra vikingtid til våre dager. Universitetsforlaget

Hilde Harbo (redaktør): Min 9. april - øyenvitnene forteller. Vigmostad Bjørke, 2016, 19-25, 29-68, 72-79, 93-94, 109-110, 144-151, 171-183, 177-191, 250-252, 270-273. 338-340, 354-359. 100 s.

Hveem, Helge (2015) «Utviklingspolitikken i endring?» i *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* nr 1. Oslo: Universitetsforlaget ss. 5-28. (23 sider)

Høstmælingen, Njål (2006). *Internasjonale menneskerettigheter*. Kap. 1,2,3,6, deler av kap 8 (8.1; 8.2; 8.3; 8.4; 8.5; 8.12;) kap ,9, 10 og 11. Totalt ca 160 sider.

Jakobsen, Randi (2013) «Mat, marknad og rettigheter» kap 9 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm. ca 25 sider

Johannessen og Christoffersen (2012) *Forskningsmetode for lærerutdanninger*. Oslo: Abstrakt forlag (200 s) Lundestad, G., 2010: *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945* ,

Johannessen og Christoffersen (2012) *Forskningsmetode for lærerutdanninger*. Oslo: Abstrakt forlag (200 s)

Jón Viðar Sigurðsson (2003). *Kristninga i Norden 750-1200*. Oslo: Samlaget.
ISBN 978-82-521-5940-0

Knutsen, Gunnar W., 2006: *Lange linjer i historien*. Gyldendal Akademiske forlag (110 s)

Koritzinsky, T. 2012: *Samfunnskunnskap. Fagdidaktisk innføring*. (260s)

Koritzinsky, Theo (2014) *Samfunnskunnskap* Kap 4.1 s 107 - 119 (12 sider)

Koritzinsky, Theo (2008): *Samfunnskunnskap fagdidaktisk innføring*. Universitetsforlaget.
S.11-167)

Kvande, Lise / Naastad, Nils E. Hva skal vi med historie?: historiedidaktikk i teori og praksis.
Universitetsforl., Oslo 2013. Kap. 4 Historie som identitet, kap. 10 Historie som materiell
kultur. 42 s.

Lund, E. 2011: *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. (190s)

Lund, Erik (2011) *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. Oslo.
Universitetsforlaget. 300 s

Lund, Erik (2011). *Historiedidaktikk : en håndbok for studenter og lærere*. (4. utg.). Oslo:
Universitetsforlaget.

Del I og Del II

ISBN 978-82-15-01912-3

Lundestad, G., 2010: *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*,
Universitets Mikkelson, R. og Sætre, P. 2011: *Geografididaktikk for klasserommet* (160s)

«Velgere, partier og valg» Del 3, (s. 152-218) i Railo Malnes (red.) (2016) *Velkommen til
statsvitenskap* Oslo: Gyldendal.

Marks, R., 2007: *Den moderne verdens opprinnelse*, Pax (200 s)

Mikkelsen, Rolf og Sætre, Per Jarle (Red.) (2015). *Geografididaktikk for klasserommet*. (3.
utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Kap. 1-8, 10 og 11

ISBN 978-82-02-49146-8

Nordhaug, Kristen (2013) «Utviklingslandene i det internasjonale systemet» s 85-108 i 84 i
Tore Linné Eriksen & Karen Britt Feldberg (red.) *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*.
Oslo: Cappelen Damm Akademiske(2013)(23 sider)

Norveger: Norges historie - Bind 1 frem til 1400. S. 36-107, 224-272.

Nøkleby, Bernt, Hjeltnes, Guri: *Barn under krigen*. Aschehoug Pensum.no, 2000, s. 20-62,
156-172. 58 s.

Ryggvik, Helge, Smith-Solbakken, Marie: *Norsk oljehistorie Blod, svette og olje*, bind 3. Ad
Notam Gyldendal, 1997, s. 203-251. 40 s.

Smith-Solbakken, Marie & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2010). Kvinnesak, John Stuart Mill og Bjørnstjerne Bjørnson. I Herje, Torunn: Jacobsen, Gaute, Ruset Endre og Weihe Hans-Jørgen Wallin (Redaktør) (2010). Bjørnstjerne Bjørnson (1832 - 1910). Ingen sak for liten ingen sak for stor. Stavanger: Hertervig Akademisk, side 40 - 49.

Sigurdson, Gisli (2012). Tolkning av kulturarven - ideologi og ny forskning. I Jacobsen, Gaute og Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2012). *Anders Sandvig og Maihaugen*. Stavanger: Hertervig Akademisk, Side 258-269

Solerød, Hans (2010) Mennesker og ressurser. Befolkningsutviklingen – utfordringer og muligheter (200 s)

Storhaug, Marit, 2009: Kap. 6 om Storyline i "*Veiledning i tilpasset opplæring*", Fagbokforlaget (28 s)

Storhaug, Marit, 2009: Kap. 6 om Storyline i "*Veiledning i tilpasset opplæring*", Fagbokforlaget (28 s Bergem, K., Ekeløve-Slydal, B. og Ekeløve-Slydal, G (red.) 2009: *Menneskerettigheter. En innføring*. Humanist forlag. (190 s)

Stugu, Ola Svein: Norsk historie etter 1905. (2012) Det norske samlaget. 320 s

Stugu, Ola Svein, "Den tverrfaglege byhistoria", i Heimen, 1997, s 11-21. 10 s.

Thomsen, Hanne (1988). *Jærlandskapet forandrer seg. Landskapshistorie gjennom 1.500.000.000 år*. (77 sider)

Thomsen, Hanne (1998). *Natur og landskap*. (Kompendium). 156 sider.

Thorsen, Dag Einar & Sørvoll, Jardar (2010). «Diktaturet før og nå» ss 393-403 i *Internasjonal Politikk*. Nr 3. Oslo: Universitetsforlaget (11 sider)

Vandsemb, Berit Helene (2013) «Befolkning og utvikling» kap 8 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm ss 187-212. 25 s.

Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2015). Vulkantiden og historikeren Tormod Torfæus 1636 - 1719. Stavanger: Hertervig Akademisk. S.10-17, 19-31, 237-240.

Waldrop, Anne (2013) «Ubehaget med kulturen» kap 5 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm. ss109-134. ca 25 sider.

Waldrop, Anne (2013) «Kjønn og utvikling » kap 6 i Eriksen og Feldberg (2013). *Utvikling*. Oslo: Cappelen Damm. ss 135-159. ca 25 sider.

Øia, Tormod og Leila Torgersen (2004) «Innvandrerungdom og marginalisering» i Fuglerud (ed). *Bilder av «de andre»*. Oslo: Pax ss 175-208 ca 32 sider

Aarre, Tone, Børhaug, Kjetil og Christophersen, Jonas (2014). Introduksjon til samfunnskunnskap : fagstoff og didaktikk. (3. utg.). Oslo: Samlaget. ISBN 978-82-521-8654-3

Solhaug, Trond og Børhaug, Kjetil (2012). Skolen i demokratiet - demokratiet i skolen. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN 978-82-15-02050-1

Norsk faglitteratur (artikler i norskspråklige tidsskrifter)

- Abraham, Karin (2012) «Israel fra innsiden» *Samtiden* nr 2, 2012. (ca 12 sider)
- Eggen, Øyvind (2008). «Virker bistanden?» ss 209-222 i *Internasjonal Politikk*. Nr 1. Oslo: Universitetsforlaget (13 sider)
- Eggen, Øyvind (2013). «Bistand som politisk markering» ss 421-29 i *Internasjonal Politikk*. Nr 3. Oslo: Universitetsforlaget (7 sider)
- Fanbust, Frode: Ryggvik, dykkerne og sannheten, Prosa Tidsskrift for sakprosa, <http://prosa.no/debatt/ryggvik-dykkerne-og-sannheten/http://prosa.no/debatt/ryggvik-dykkerne-og-sannheten/>. 2.s
- Fjellheim, Eva Maria (2013) «Utmarkskonflikt i sørsamisk område: etnisitet, identitet og rettigheter» i *Plan* nr 3/2013 ss 28-31. 4 s
- Hansen, Ketil Fred (2010). "Personlig politikk i Afrika" ss 68 - 77 i *Samtiden* no 2 2010. (9 sider) Vikør, Knut (2014) Bokomtale av HH Waage konflikt og stormaktspolitikk i *Historisk Tidsskrift* nr 2; 2014 (5 sider)
- Hauge, Sigvald (2015). "Diplopolis- diplomatiet som demokrati" ss 141-172 i *Internasjonal Politikk*. Nr 1. Oslo: Universitetsforlaget (31 sider)
- Harvold, Kjell (2003) «Bærekraftig utvikling» i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr 4/2013 ss 406-410. 4 s
- Hovi, Jon (2001). «Klimapolitiske strategier og etikk» i *Internasjonal Politikk* nr 1/2001; ss 179-199. 20 s
- Jakobsen, Rolv N. (2014). "Humaniora og litteratur som ressursar i miljøkampen" i *Kirke & Kultur* nr 2/2014 ss. 156-174. 18 s
- Jebsen, Otto (2005) «Finnmarkslov og folkerett» i *Lov og Rett* nr 4/2005 ss. 195-219. 24 s
- Kvande, Lise (2015) «Etnopolitiske utmaniar i historieformidling - Grunnforteljingar om samefolket i Noreg» i *Nordactica* nr 4/2015 s 86-105. 20 s.
- Leira, Torkjell (2011). «Brasils imperialisme i Amazonas?» i *Internasjonal Politikk* nr 2/2011; ss 254-271. 17 s
- Lodgaard, Sverre (2012). "Sikkerhetsrådets resolusjon 1973 om beskyttelse av sivilbefolkningen i Libya" i *Lov og Rett* nr 6, ss 359-362 (3 sider)
- Myhre, Aslak Sira (2010). "Den nye dommedagsprofetene" i *Samtiden* nr 3/2010 12 sider.
- Olsen, Kjell (2011) «Fefo, reinsdyr og andre vederstyggeligheter» i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr 2/2011. ss 116-133. 17 s

Pihl, Jorun (2004) «Thi frihed er himmelens sak. Var engelen ei fri, da i himmelen opstand» i *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* nr5/2004 ss 341-355. ca 15 sider

Ryggvik, Helge: Dykkerne og sannheten, Prosa Tidsskrift for sakprosa,
<http://prosa.no/debatt/dykkerne-og-sannheten/http://prosa.no/debatt/dykkerne-og-sannheten/>.
 2.s

Støre, Jonas Gahr (2010) «Utenrikspolitikk i forandringens tid» i *Samtiden* nr 4 ss 4-19. (15 sider)

Toje, Asle (2012) «Norges trilemma: Lite land i en multipolar verden» i *Samtiden* nr 2 ss 22-36 (14 sider)

Urdal, Harald et al. (2010). «Klimakriger? En vurdering av det faglige grunnlaget» i *norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* nr 4/2010; ss 297-320. 23 s

Henriksen, Dag (2013). «Suksess uten innflytelse? Norges erfaringer med operasjonene over Libya» ss 29-57 i *Internasjonal Politikk*. Oslo: Universitetsforlaget (28 sider)

Tvedt, Terje (2015) «Tausheten om Libya» i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr 3. Oslo: Universitetsforlaget ss. 205-218. (13 sider)

Engelsk faglitteratur (kapitler og bøker)

Bernstein, H. (2000) «Colonialism, capitalism, development» (chap 11) in Tim Allan and Alan Thomson (eds) *Poverty and Development into the 21st century* Oxford: OUP 2000.

Collins, Robert (ed.) (1994) «Slavery in Africa», flere forfattere med ulike korte bidrag (s. 253- 295) fra boka *Problems in African History*. New York: Markus Wiener Publishing (42 sider)

Potter, D. (2000). "The Power of the colonial states" (chap 12) in Tim Allan and Alan Thomson (eds) *Poverty and Development into the 21st century* Oxford: OUP 2000.

Engelsk faglitteratur (artikler i engelskspråklige tidsskrifter)

Ikke funnet litteratur

Nordisk faglitteratur (svensk eller dansk)

Bryld, Claus, et al. At formidle historie: -vilkår, kendetegn, formål. Serie: Humanistisk historieformidling b. 11. Roskilde, Universitetsforlag Frederiksberg, 1999. Kap «Forskningsbasert formidling», s 126-146. 20 s.

UiS: Israel-Palestina i undervisningen Att undervisa om ett konfliktfylt ämne tilgjengelig på <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:389466/FULLTEXT01.pdf>
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:389466/FULLTEXT01.pdf> (40 sider).

Kompendier

Kompendium «Industrisamfunnet» kjøpes i Akademika (100 s)

Geografi-kompendium (200 s)

Kompendium om demokrati (200 s)

Selvvalgt pensum:

Selvvalgt pensum til prosjekt om bærekraftig utvikling (100 s)

Norsk-språklige nettbaserte tekst-ressurser (artikler på nettet)

Innledningen samt kapitel 8, 9 og 10 (s. 9-12 og 109-175) i NOU 2016: 8 *En god alliert - Norge i Afghanistan 2001-2014*. Kan lastes ned på:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-8/id2503028/?ch=1&q=https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-8/id2503028/?ch=1&q=>

(ca 70 sider)

http://www.lmd.no/author/Steven_Hahn/

http://www.lmd.no/author/Steven_Hahn/Hahn, Steven (2006) «Den atlantiske slavehandelen» juni, *Le Monde Diplomatique* (4 sider)

1814. https://no.wikipedia.org/wiki/Den_franske_revolusjon https://no.wikipedia.org/wiki/Den_franske_revolusjon

https://no.wikipedia.org/wiki/Den_franske_revolusjon https://snl.no/Den_franske_revolusjon

https://snl.no/Den_franske_revolusjon https://snl.no/Den_franske_revolusjon

https://no.wikipedia.org/wiki/Den_amerikanske_uavhengighetskrigen https://no.wikipedia.org/wiki/Den_amerikanske_uavhengighetskrigen

Grimberg, Carl: Menneskenes historie. Bind 19, s.416-446. Den Nord-Amerikanske

borgerkrig. https://snl.no/Den_amerikanske_borgerkrigen https://snl.no/Den_amerikanske_borgerkrigen

https://snl.no/Den_amerikanske_borgerkrigen https://snl.no/Den_amerikanske_borgerkrigen

https://snl.no/Den_russiske_revolusjon https://snl.no/Den_russiske_revolusjon

https://snl.no/Den_russiske_revolusjon https://snl.no/Den_russiske_revolusjon **Den norske grunnloven og demokrati**

Stavrum, Lorenz og Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2014) *Den norske grunnlovens tordsfundament*. Hertervig akademisk. <http://www.eidsvoll1814.no/?aid=9064636>

<http://www.eidsvoll1814.no/?aid=9064636><http://www.eidsvoll1814.no/?aid=9064636>

Enten https://snl.no/Andre_verdenskrighttps://snl.no/Andre_verdenskrig,
https://no.wikipedia.org/wiki/Andre_verdenskrighttps://no.wikipedia.org/wiki/Andre_verdenskrig,
 krig ,
https://no.wikipedia.org/wiki/Norge_under_andre_verdenskrighttps://no.wikipedia.org/wiki/Norge_under_andre_verdenskrig,
https://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrighttps://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrig,
 eller Apokalypse - verden i krig 6 program, <https://tv.nrk.no/serie/apokalypse-verden-i-krig><https://tv.nrk.no/serie/apokalypse-verden-i-krig>, <https://tv.nrk.no/serie/skandinavia-i-hitlers-jerngrep/MDDP13003515/sesong-1/episode-5><https://tv.nrk.no/serie/skandinavia-i-hitlers-jerngrep/MDDP13003515/sesong-1/episode-5>. s. 70

Anbefalt: <http://energi-miljo.no><http://energi-miljo.no>

Dahl, Rolv, Sveian, Harald og Thoresen, Morten K. (Red.) (1997). Nord-Trøndelag og Fosen : geologi og landskap. Trondheim: Norges geologiske undersøkelse.
 ISBN 82-7385-170-2
<http://www.nb.no/nbsok/nb/a3c40ed7929002ae82688603688faf7e.nbdigital?lang=no#0>

Ikke-norskspråklige nettbaserte tekst-ressurser (artikler på nettet)

Ikke funnet litteratur

Ikke-norskspråklige nettbaserte film/video ressurser (for eksempel fra YouTube) – lenker til aktuelle TV-programmer

Ikke funnet litteratur

Ikke-norskspråklige nettbaserte ressurser i form av bilder, grafer, og lignende

Ressurser utviklet av Nasjonalt senter for flerkultur i opplæring (NAFO)

Ikke funnet litteratur

Ressurser tilgjengelig fra Utdanningsdirektoratet

Idéhefte - språklig og kulturelt mangfold - en ressurs i opplæringen (Utdanningsdirektoratet, Oslo) 45 sider

Ressurser utviklet av Læringsmiljøsenteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av Lesesenteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av 22. juli senteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser fra Holocaustsenteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av det Europeiske Wergelandssenteret

Ikke funnet litteratur

Ressurser utviklet av Nobels fredssenter

Ikke funnet litteratur

Filmer/DVD

Napoleon Bonaparte: The epic of the man who changed the world, 2002. (6 timer)

Lincoln, 2012. 150 min,

Patrioten, 2000. 2t.44 min.

Doctor Zhivago. 1957. 2 t. 40 min.

Frank Aarebrot: <https://tv.nrk.no/program/dvfj62001014/200-aar-paa-200-minutter>
<https://tv.nrk.no/program/dvfj62001014/200-aar-paa-200-minutte>

Rapporter, plandokumenter

Leira, Halvard, 2007: Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk. NUPI (40 s)

«Norske prioriteringer og resultater av bistanden» (Kapitel 7 s. 89-108) i NOU 2016: 8 *En god alliert - Norge i Afghanistan 2001-2014* tilgjengelig på:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-8/id2503028/?ch=1&q=https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-8/id2503028/?ch=1&q=> (20 sider)

Lovtekst - *ILO konvensjon 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*. Ca 15 s

Annet:

Syria – konflikten

En egenvalgt artikkel om Syria konflikten + en fra FN sambandet

Larsen, Bård (2014) «FN som autokratisk legitimeringsarena» *Internasjonal Politikk, nr 1* Oslo: Universitetsforlaget ss. 113-124. (11 sider)

Svenbalrud, Hallvard K. (2012) «Fundament og ornament: FN som «hjørnestein i norsk utenrikspolitikk», 1970-2005» i *Internasjonal Politikk, nr 2* Oslo: Universitetsforlaget ss. 159-181. (23 sider)

Tillegg: opp til 50 sider relatert dagens flyktningsituasjon.

Kongsnes, Ellen: De glemte oljeofrene. Stavanger Aftenblad, særtrykk. 30

Gjerde, Kristin Øye: «Stavanger er stedet» Oljeby 1972-2002. Norsk oljemuseum, 2002, 50 s. (Får av Norsk oljemuseum)

Gjerde, Kristin Øye: Olje og ny næring langs kysten. Norsk oljemuseum, 2002, 15 s. (Får av Norsk oljemuseum)

Norsk Oljemuseum: Et petrorama. Norsk oljemuseum, 2002, 20 s. (Får av Norsk oljemuseum)

Tore Furevik: Klimaendringer i fortid, nåtid og fremtid. Norsk oljemuseum årbok 2013, s. 7-27. 20.s

Karl Kristensen: Slik løser vi energi- og klimautfordringen. Norsk oljemuseum årbok 2013, s. 27-39. 22.s

Bjørn Vidar Lerøen: Er Norges olje og gass løsningen eller problemet? Norsk oljemuseum årbok 2013, s. 27-39. 49-67. 18 s.

Håndbok - internasjonalt samarbeid i grunnopplæringen (SiU, Bergen) 45 sider

Stortingsmelding nr 14 (2008-2009) *Internasjonalisering av utdanning*, kap. 3 38 sider.

Vedlegg 2 Spørreskjema

Vi gjennomfører en læremiddelundersøkelse på vegne av Utdanningsdirektoratet. Denne undersøkelsen vil finne mer ut om hvilke læremidler som er i bruk - og hva slags læremidler det er bruk for- innen PEL, samfunnsfag og KRLE i GLU 5-10 for å styrke lærerstudenters kompetanse i arbeidet for demokratiske holdninger og mot fordommer, rasisme og diskriminering.

Vi håper at du vil ta deg tid til å svare på spørsmålene og hjelpe i arbeidet med å skaffe oversikt over både bruk - og ikke minst hva slags behov det er for nye læremidler.

Det tar ca. 20 minutter å besvare undersøkelsen.

Aller først ber vi deg om å oppgi hvilket fag du underviser i på GLU 5-10.

1) Jeg underviser i

- (1) ☐ PEL
- (2) ☐ Samfunnsfag
- (3) ☐ KRLE

Bøker, kapitler, artikler

Læringsressurser i lærerutdanning kan ha ulike former. Aller først ber vi deg om å svare på din bruk av papirbaserte tekstlige ressurser (bøker, kapitler, artikler) på norsk, nordisk eller engelsk. Disse kan også være tilgjengelige i pdf-format på et nettsted, eller de kan være artikler utgitt av et digitalt tidsskrift – f.eks. Acta Didactica – eller bøker utgitt digitalt.

2) Velg et av tallene fra 1 til 6 hvor 1 = ikke i det hele tatt og 6 = svært ofte. For å gi studenter innsikt i tema som migrasjon, dialog, kultur, demokrati, fordommer, rasisme, diskriminering mm finner jeg god støtte i følgende læringsressurser:

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6= Svært ofte
a) Norsk faglitteratur (kapitler, bøker)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
b) Norskspråklige forskningsartikler	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
c) Engelsk faglitteratur (kapitler, bøker, artikler)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
d) Engelskspråklige forskningsartikler	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
e) Nordisk faglitteratur (svensk eller dansk)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐

3) Ett eksempel på litteratur jeg synes behandler ett (eller flere) av temaene overfor svært godt, og som fungerer bra i min undervisning er:

Nettbaserte ressurser

Utvikling innen læremiddelproduksjon skjer ofte på nettet i dag, og det kan også være andre nettsteder som ikke nødvendigvis er beregnet som læremiddel som kan anvendes i undervisning. Vi ber deg angi i hvor stor grad du finner og anvender nettbaserte ressurser i din undervisning på en skala fra 1-6.

4) Velg et av tallene fra 1 til 6 hvor 1 = ikke i det hele tatt og 6 = svært ofte.

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6= Svært ofte
a) Norskspråklige nettbaserte film-/videoressurser (for eksempel fra YouTube)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
b) Engelskspråklige nettbaserte film-/videoressurser (for eksempel fra YouTube)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
c) Norskspråklige nettbaserte ressurser med bilder, grafer og lignende	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
d) Ressurser utviklet av Nasjonalt senter for flerkultur i opplæring (NAFO)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
e) Ressurser tilgjengelig fra Utdanningsdirektoratet	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
f) Ressurser utviklet av Læringsmiljøsenteret	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
g) Ressurser utviklet av Lesesenteret	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
h) Ressurser utviklet av 22. juli-senteret	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
i) DEMBRA (Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger)	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
j) Ressurser fra Holocaustsenteret	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
k) Ressurser utviklet av det Europeiske Wergelandssenteret	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐
l) Ressurser utviklet av Nobels fredssenter	(1) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐	(8) ☐	(9) ☐

5) Andre nettbaserte ressurser som jeg anvender og som ikke er nevnt ovenfor:

Oppgaver/arbeidskrav

Vi ber deg vurdere og angi i hvor stor grad læremidler du bruker gir gode forslag til ulike oppgavetyper innen ditt fag. Skalaen er 1-6 og 1 = ikke i det hele tatt, mens 6 = i svært stor grad.

6) Læringsressurser som allerede er tilgjengelige (papir eller nett) gir meg gode forslag til:

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6 = I svært stor grad
a) Diskusjonsoppgaver	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
b) Case-oppgaver	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
c) Rollespillsoppgaver	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
d) Oppgaver hvor studenter må analysere klasseromspraksis	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
e) Oppgaver hvor studenter blir utfordret til kritisk tenkning	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
f) Oppgaver hvor studenter blir utfordret til kritisk analyse av en undervisnings- eller skolerelevant kontekst/situasjon	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
g) Oppgaver der studenter øver på undervisning knyttet til mitt fag som er spesielt viktig i	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6 = I svært stor grad
flerkulturelle/flerspråklige klasserom (micro-teaching)						
h) Oppgaver som vektlegger studenters egne holdninger	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
i) Oppgaver som vektlegger studenters egne fordommer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
j) Oppgaver som vektlegger studenter ferdigheter til å arbeide med konflikt	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
k) Oppgaver som vektlegger studenters ferdigheter til å arbeide med begrepslæring	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
l) Oppgaver som vektlegger studenters ferdigheter til å skape inkluderende undervisning	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
m) Oppgaver som vektlegger studenters ferdigheter til å styrke elevmangfoldet	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
n) Oppgaver som vektlegger utvikling av studenters kompetanse til å samarbeide med foresatte fra ulike land	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
o) Oppgaver som utvikler studenters kompetanse til å stoppe rasistiske ytringer blant elever	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
p) Oppgaver som gir studenter øvelse i å håndtere konfliktsituasjoner	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

7) Hvis du finner andre typer oppgaver som er særlig nyttig i din undervisning, vennligst beskriv dem her:

8) Dersom du utvikler oppgaver selv, kan du gi eksempel på én eller to slike oppgaver?

Læringsressurser

9) Hva slags læringsressurser opplever du at du har behov for i din undervisning? Her ber vi deg først om å vurdere hvert enkelt item på en skala fra 1-6, og deretter benytte kommentarboksene til høyre.

	1=	2	3	4	5	6	
	Ik					=	
	ke					I	
	i					sv	
	de					ær	
	t					t	
	he					st	
	le					or	
	tat					gr	
	t					ad	
a) Litteratur (bøker, kapitler, artikler) (vennligst vurder på en skala fra 1-6)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐	_____
Kommentarfelt: Hvilke							_____

1=	2	3	4	5	6
Ik					=
ke					I
i					sv
de					ær
t					t
he					st
le					or
tat					gr
t					ad

emner mener du er spesielt viktig å få belyst gjennom slike tekster?

b) Nettressurser (vennligst vurder på en skala fra 1-6).
Kommentarfelt: Hvilke emner mener du er spesielt viktig å få belyst mer gjennom slike tekster?

(1	(2	(3	(4	(5	(6
)	)	)	)	)	)
☐	☐	☐	☐	☐	☐

c) Oppgaver til bruk i undervisning (vennligst vurder på en skala fra 1-6).
Kommentarfelt: Hva slags oppgaver har du mest bruk for- og for hvilke tema?

(1	(2	(3	(4	(5	(6
)	)	)	)	)	)
☐	☐	☐	☐	☐	☐

10) Hvis du selv hadde både tid og midler til det, hva slags læringsressurs hadde du villet utvikle?

Tematisering i undervisningen og læringsressurser

11) I hvor stor grad vil du si at du vektlegger følgende tema i din undervisning? (1= ikke i det hele tatt og 6= i svært stor grad)

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6 = I svært stor grad
a) Demokrati	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
b) Dialog	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
c) Religion	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
d) Kultur	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
e) Migrasjon	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
f) Undervisning i flerkulturelle og flerspråklige klasserom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
g) Diskriminering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
h) Rasisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
i) Antisemittisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
j) Fordommer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
k) Ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
l) Marginalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
m) Radikalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
n) Hatefulle ytringer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6 = I svært stor grad
o) Voldelig ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

12) I hvor stor grad opplever du at studenter er spesielt opptatt av disse temaene?

	1= Ikke i det hele tatt	2	3	4	5	6 = I svært stor grad
a) Demokrati	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
b) Dialog	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
c) Religion	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
d) Kultur	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
e) Migrasjon	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
f) Undervisning i flerkulturelle og flerspråklige klasserom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
g) Diskriminering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
h) Rasisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
i) Antisemittisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
j) Fordommer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
k) Ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
l) Marginalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
m) Radikalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
n) Hatefulle ytringer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
o) Voldelig ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

13) I hvor stor grad vil du si at det er enkelt å finne relevante læringsressurser til å arbeide med følgende tema? (1=ikke vanskelig i det hele tatt og 6=svært vanskelig)

	1= Ikke vanskel ig	2	3	4	5	6= Svært vanskel ig
a) Demokrati	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
b) Religion	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
c) Kultur	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
d) Migrasjon	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
e) Undervisning i flerkulturelle og flerspråklige klasserom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
f) Diskriminering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
g) Rasisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
h) Antisemittisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
i) Marginalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
j) Fordommer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
k) Ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
l) Marginalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
m) Radikalisering	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
n) Hatefulle ytringer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
o) Voldelig ekstremisme	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

14) Nevn (inntil) tre ting som du mener er viktige å vektlegge i læremidler/undervisning slik at vi utdanner lærere som kan ivareta og støtte alle elever i flerkulturelle/flerspråklige klasserom:

15) Nevn (inntil) tre ting som du mener er viktige å vektlegge i læremidler/undervisning slik at vi utdanner lærere som kan samarbeide med alle foresatte til elever i flerkulturelle/flerspråklige klasserom:

16) Nevn (inntil) tre ting som du mener er viktige å vektlegge i læremidler/undervisning slik at vi utdanner lærere som kan arbeide mot ekstremisme:

Tusen takk for hjelpen!